

Zagwarantowanie praw dzieci podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym

Kompendium dobrych praktyk w Unii Europejskiej

Czerwiec 2026

International
Commission
of Jurists

FORUM
Human Rights

HR HELSINKI FOUNDATION
FOR HUMAN RIGHTS

BULGARIAN
HELSINKI
COMMITTEE

Zagwarantowanie praw dzieci podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym

*Kompendium dobrych praktyk w Unii
Europejskiej*

Czerwiec 2026

Międzynarodowa Komisja Prawników (ICJ) – w skład której wchodzi do 60 wybitnych sędziów i prawników z całego świata – promuje i chroni prawa człowieka poprzez działania na rzecz rządów prawa, wykorzystując swoją unikalną wiedzę prawniczą do rozwijania i wzmocnienia krajowych i międzynarodowych systemów wymiaru sprawiedliwości. ICJ, założona w 1952 r. i działająca na pięciu kontynentach, dąży do zapewnienia postępującego rozwoju i skutecznego wdrażania międzynarodowego prawa praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego; realizacji praw obywatelskich, kulturalnych, gospodarczych, politycznych i społecznych; ochrony podziału władzy; oraz zagwarantowania niezależności sądownictwa i zawodów prawniczych.

Zagwarantowanie praw dzieci podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym

© Copyright International Commission of Jurists

Opublikowano w czerwcu 2026 r.

Międzynarodowa Komisja Prawników (ICJ) zezwala na bezpłatne powielanie fragmentów swoich publikacji, pod warunkiem podania źródła i przesłania egzemplarza publikacji zawierającej dany fragment na adres siedziby:

International Commission of Jurists
Rue des Buis 3 P.O. Box 1740
1211 Geneva 1
Switzerland
t: +41 22 979 38 00
www.icj.org

Przy opracowywaniu niniejszego Komentarijusza ogromnym wsparciem był wkład ekspertów krajowych i partnerów projektu, w tym Forum for Human Rights (FORUM) z Czech i Słowacji, Bułgarskiego Komitetu Helsińskiego (BHC), Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (HFHR) w Polsce, Défense des Enfants International (DEI Belgique) w Belgii oraz Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) w Niderlandach.

Istotny wkład w przygotowanie pierwszej wersji Komentarijusza wniosła również Charlotte Veator, stażystka w Programie Europy i Azji Centralnej (ECA) ICJ. W prace włączyli się także: Karolína Babická, starsza radca prawna ICJ ECA; Viktoriya Konashava, badaczka prawna ICJ ECA; oraz Temur Shakirov, dyrektor ICJ ECA. Przegląd prawny tekstu przeprowadził Livio Zilli, zastępca dyrektora Biura Prawnego i Politycznego ICJ.

Tłumaczenie na język polski: Helsińska Fundacja Praw Człowieka

**Funded by
the European Union**

Sfinansowane przez Unię Europejską. Wyrażone poglądy i opinie są jednak wyłącznie opiniami autora (autorów) i nie muszą odzwierciedlać poglądów Unii Europejskiej ani Komisji Europejskiej. Ani Unia Europejska, ani organ udzielający dofinansowania nie mogą być za nie odpowiedzialne.

Spis treści

I. Wprowadzenie	2
II. Prawa procesowe	4
1. Prawo do adwokata	4
1.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego	4
1.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu.....	7
1.3. Dobre praktyki	10
2. Prawo do informacji o zarzutach i prawach	14
2.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego	14
2.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu.....	15
2.3. Dobre praktyki	17
3. Gwarancje związane z pozbawieniem wolności.....	18
3.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego	18
3.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu.....	22
3.3. Dobre praktyki	27
III. Wspólne wyzwania dla korzystania przez dzieci z ich praw	32
1. Praktyki dyskryminacyjne wpływające na korzystanie z praw procesowych	32
1.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego	32
1.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu.....	33
1.3. Dobre praktyki	36
2. Dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej	37
2.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego	37
2.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu.....	38
2.3. Dobre praktyki	40

I. Wprowadzenie

Dzieci, które stykają się z systemem wymiaru sprawiedliwości w roli podejrzanych lub oskarżonych, często doświadczają poważnych naruszeń swoich praw człowieka – przede wszystkim prawa do efektywnego udziału w postępowaniu karnym.¹ Ryzyko to jest jeszcze wyższe wobec dzieci ze środowisk defaworyzowanych lub narażonych na wykluczenie, w których bariery językowe, ograniczony dostęp do pomocy prawnej i praktyki dyskryminacyjne dodatkowo pogłębiają ich trudną sytuację.

Zapewnienie dzieciom podejrzany lub oskarżonym realnego udziału w postępowaniu karnym ma kluczowe znaczenie dla ich prawa do rzetelnego procesu.² Mimo istnienia licznych instrumentów prawa międzynarodowego i regionalnego – takich jak Konwencja ONZ o prawach dziecka (KPD),³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP),⁴ Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPC),⁵ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku⁶ oraz unijna dyrektywa 2016/800 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzany lub oskarżony w postępowaniu karnym⁷ – ich skuteczne wdrożenie pozostaje wyzwaniem w państwach członkowskich UE. Dzieci, w szczególności ze środowisk defaworyzowanych lub marginalizowanych, wciąż napotykają systemowe bariery w korzystaniu z prawa do rzetelnego procesu i innych praw, gdy stykają się z systemem wymiaru sprawiedliwości jako podejrzany lub obwinieni.

W ramach projektu [*Access to Justice for Children Accused and Suspect in Criminal Proceedings \(ACCESS\)*](#) przeprowadzono krajowe badania w sześciu państwach uczestniczących w projekcie: Belgii, Bułgarii, Czechach, Niderlandach, Polsce i na Słowacji.⁸ Badania te objęły ramy prawne oraz analizę praktyki korzystania z prawa do rzetelnego procesu przez dzieci stykające się z systemem wymiaru sprawiedliwości w każdym z tych krajów. Wyniki ujawniły szereg istotnych problemów,⁹ które następnie

¹ FRA, 2022. *Children as suspects or accused persons in criminal proceedings*, s. 1.

² OECD, 2023. *Child-Friendly Justice Framework: Building a People-Centred Justice System*, s. 9.

³ ONZ, Konwencja o prawach dziecka (KPD), przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w ramach rezolucji 44/25, UN Doc. A/RES/44/25 (20 listopada 1989 r.).

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP), przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne w ramach rezolucji 2200A(XXI) z 16 grudnia 1966 r.

⁵ Rada Europy, Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPC), ETS nr 5 (4 listopada 1950 r.).

⁶ Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, przyjęte 17 listopada 2010 r., wraz z memorandum wyjaśniającym.

⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzany lub obwinionymi w postępowaniu karnym, Dz.U. L 132 z 21.5.2016.

⁸ Badania podstawowe przygotowali partnerzy krajowi posiadający wiedzę o właściwych kontekstach krajowych. DEI Belgique, BHC, FORUM, NJCM, HFHR. 2025. *Baseline Studies on Procedural Rights of Children Suspects and Accused in Criminal Proceedings in Belgium, Bulgaria, the Czech Republic, the Netherlands, Poland and Slovakia under Directive (EU) 2016/800* (Badania podstawowe ACCESS).

⁹ Problemy te obejmują m.in.: nierówne traktowanie dzieci z grup narażonych na wykluczenie (zwłaszcza dzieci z mniejszości, dzieci z niepełnosprawnościami i dzieci ze środowisk społeczno-ekonomicznie defaworyzowanych); problematyczne przenikanie się środków prawa rodzinnego i karnego, zwłaszcza wobec dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej; opiekuńczo-paternalistyczny charakter niektórych systemów wymiaru sprawiedliwości dla dzieci, traktujących je raczej jako przedmiot ochrony niż podmiot praw; niedostatki ram prawnych ograniczające stosowanie gwarancji na wczesnych etapach postępowania; oraz istotne ograniczenia budżetowe i kadrowe wpływające na szkolenia, pomoc prawną, usługi specjalistyczne i infrastrukturę. Badania wskazują też

poddano dalszej analizie podczas Międzynarodowego Okrągłego Stołu Wymiany Doświadczeń oraz serii internetowych warsztatów uzupełniających¹⁰, przygotowanych dla czterech grup zawodowych: (1) adwokatów; (2) sędziów; (3) pracowników socjalnych i kuratorów sądowych; (4) prokuratorów i funkcjonariuszy organów ścigania.

Niniejsze **Kompendium dobrych praktyk** zbiera wnioski z transnarodowej wymiany doświadczeń między przedstawicielami zawodów prawniczych zaangażowanych w wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych. Przedstawia kluczowe problemy – w tym ryzyko naruszeń praw dzieci zidentyfikowane w sześciu wymienionych krajach UE – oraz wskazuje obiecujące praktyki, które można adaptować i replikować w różnych jurysdykcjach, by skuteczniej chronić prawa dzieci stykających się z systemem wymiaru sprawiedliwości jako podejrzani lub oskarżeni.

Kompendium analizuje prawa człowieka dzieci podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, koncentrując się przede wszystkim na prawie do rzetelnego procesu, prawie do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawie do wolności od dyskryminacji oraz prawie do równości przed prawem i równej ochrony prawnej – w świetle prawa międzynarodowego i odnośnych instrumentów prawa UE. Kompendium jest pomyślane jako wsparcie dla państw członkowskich UE: stanowi jasne, skonsolidowane odniesienie do standardów i praktyk międzynarodowych i unijnych, służące wsparciu ich jednolitego wdrażania i wzmocnieniu ochrony praw dzieci w systemach wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Oprócz doświadczeń krajowych udokumentowanych we wspomnianych badaniach bazowych, Kompendium przedstawia przegląd właściwych standardów prawa międzynarodowego i regionalnego oraz odnosi się do kluczowych zagadnień przekrojowych wpływających na prawo dzieci do rzetelnego procesu w postępowaniu karnym. Koncentruje się na pięciu obszarach tematycznych:

- prawie do adwokata jako kluczowym elemencie prawa do obrony;
- prawie do informacji o zarzutach i prawach;
- gwarancjach związanych z pozbawieniem wolności;
- praktykach dyskryminacyjnych;
- sytuacji dzieci podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa, które nie osiągnęły jeszcze wieku odpowiedzialności karnej.

Dla każdego z tych obszarów Kompendium przedstawia obowiązujące standardy prawne oraz identyfikuje trudności, z jakimi sześć wymienionych państw UE mierzy się we wdrażaniu tych standardów i wypełnianiu zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego. Wskazuje także dobre praktyki opracowane w odpowiedzi na te

na niedostatki w praktycznym korzystaniu z prawa do pomocy prawnej, prawa do informacji, jakości i celu ocen indywidualnych oraz niekonsekwentne stosowanie pozbawienia wolności jako środka ostatecznego.

¹⁰ Warsztaty internetowe dla adwokatów, 22 i 29 kwietnia 2025 r.; warsztaty dla pracowników socjalnych i kuratorów sądowych, 28 kwietnia i 5 maja 2025 r.; warsztaty dla sędziów, 14 i 21 maja 2025 r.; webinar dla prokuratorów i funkcjonariuszy organów ścigania, 27 października 2025 r.

wyzwania. Przykłady te mają stanowić praktyczne wskazówki i inspirację dla prawników i innych specjalistów wymiaru sprawiedliwości w całej UE, dążących do lepszego zagwarantowania prawa dzieci do rzetelnego procesu. Zarówno poprzez wdrażanie gwarancji procesowych oraz zapewnienie niedyskryminującego dostępu do wymiaru sprawiedliwości wszystkim dzieciom stykającym się z systemem wymiaru sprawiedliwości jako podejrzani lub obwinieni.

II. Prawa procesowe

1. Prawo do adwokata

1.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego

Dzieciom podejrzany lub oskarżony w postępowaniu karnym przysługuje **prawo do pomocy prawnej** – element prawa do obrony i kluczowy składnik prawa do rzetelnego procesu, uznawany w wielu instrumentach prawa międzynarodowego i regionalnego.¹¹ Należą do nich: MPPOiP (art. 14), KPD (art. 12, 37 i 40), EKPC (art. 6) oraz Karta praw podstawowych UE (art. 24, 47 i 48). Instrumenty te, wraz z dyrektywą UE 2016/800 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci w postępowaniu karnym, gwarantują dziecku prawo do rzetelnego procesu i ustanawiają zasadnicze standardy dotyczące pomocy prawnej oraz gwarancji procesowych chroniących prawa dzieci stykających się z systemem wymiaru sprawiedliwości jako podejrzani lub obwinieni. Dyrektywa 2016/800 ma zapewnić, że dzieci podejrzane lub oskarżone mogą rozumieć postępowanie i skutecznie w nim uczestniczyć, korzystać z prawa do rzetelnego procesu oraz unikać powrotu do przestępstwa dzięki wzmocnionej integracji społecznej – o ile rzeczywiście dopuścili się czynu zabronionego.¹²

Prawo dziecka do adwokata uznaje również orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), zwłaszcza w sprawach *Blokhin przeciwko Rosji*¹³ i *Salduz przeciwko Turcji*.¹⁴ Prawo do pomocy prawnej dotyczy nie tylko dzieci zatrzymanych lub aresztowanych, ale wszystkich dzieci podejrzanych lub oskarżonych, nawet jeśli nie są pozbawione wolności.¹⁵ Musi być zagwarantowane

¹¹ MPPOiP, art. 14(3)(d): „[...] do bycia osądzonym w swojej obecności i do obrony osobiście lub przez wybranego przez siebie obrońcę; do poinformowania o tym prawie, jeżeli nie posiada obrońcy; oraz do wyznaczenia obrońcy bez opłaty, gdy nie posiada wystarczających środków, a interes wymiaru sprawiedliwości tego wymaga”; KPD, art. 37 lit. d i art. 40(2)(b)(ii); EKPC, art. 6(3); Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja 2, § 37; wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 marca 2016 r. w sprawie *Blokhin p. Rosji*, skarga nr 47152/06, § 199; wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie *Salduz p. Turcji*, skarga nr 36391/02, § 62; dyrektywa UE 2016/800, art. 6(1)-(2).

¹² Dyrektywa UE 2016/800, motyw 1 preambuły.

¹³ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 marca 2016 r. w sprawie *Blokhin p. Rosji*, skarga nr 47152/06, § 199: z uwagi na szczególną podatność dzieci na zranienie oraz ich poziom rozwoju, Trybunał podkreślił fundamentalne znaczenie zapewnienia dostępu do adwokata, gdy zatrzymanym jest osoba niepełnoletnia.

¹⁴ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie *Salduz p. Turcji*, skarga nr 36391/02, § 62.

¹⁵ Amnesty International, 2014. *Fair Trial Manual* (wyd. 2), s. 43.

od najwcześniejszego etapu postępowania.¹⁶ Dzieci muszą mieć dostęp do adwokata zanim zostaną przesłuchane przez policję lub inny organ ścigania albo sąd; gdy właściwe organy prowadzą czynności dowodowe; bez nieuzasadnionej zwłoki po pozbawieniu wolności; oraz w odpowiednim czasie przed stawieniem się przed sądem właściwym w sprawach karnych.¹⁷

ETPC wielokrotnie podkreślał znaczenie wczesnego dostępu do adwokata dla ochrony praw dziecka i jego skutecznego udziału w postępowaniu.¹⁸ Choć większość orzecznictwa dotyczy dzieci zatrzymanych, samo prawo dostępu do pomocy prawnej przysługuje wszystkim dzieciom podejrzany lub oskarżony, niezależnie od tego, czy są pozbawione wolności. Trybunał uznał też, że dla zachowania „praktycznego i efektywnego” charakteru prawa do rzetelnego procesu, oświadczenia złożone bez dostępu do adwokata nie powinny być dopuszczane jako dowód, gdyż ich wykorzystanie może nieodwracalnie naruszyć prawa do obrony.¹⁹ Aby usunąć bariery w dostępie do wymiaru sprawiedliwości i zagwarantować prawo do rzetelnego procesu, w tym prawo do obrony, **pomoc prawna musi być bezpłatna, gdy dziecko nie może pokryć jej kosztów.**²⁰ Zasada ta obejmuje wszystkie dzieci, w tym – choć nie wyłącznie – dzieci ze środowisk defaworyzowanych lub narażonych na wykluczenie.²¹ Rada Europy rekomenduje, by dzieci miały dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej na warunkach takich samych lub łagodniejszych niż dorośli.²² Dyrektywa UE 2016/800 zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia, że krajowe prawo dotyczące pomocy prawnej gwarantuje skuteczne korzystanie z prawa do pomocy adwokata.²³

Komitet Praw Dziecka zaleca, by państwa zapewniały skuteczną i **bezpłatną** reprezentację prawną wszystkim dzieciom, którym postawiono zarzuty karne przed organami sądowymi, administracyjnymi lub innymi.²⁴ Komitet wymaga też, by dzieci otrzymywały pomoc w przygotowaniu i prezentacji obrony.²⁵ Państwa mają pewną swobodę co do sposobu zapewnienia tej pomocy, ale musi ona zawsze być bezpłatna, tak by żadne dziecko nie było pozbawione możliwości korzystania ze swoich praw.²⁶

¹⁶ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24 (2019), CRC/C/GC/24, § 49.

¹⁷ Dyrektywa UE 2016/800, art. 6(3).

¹⁸ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 marca 2016 r. w sprawie *Blokhin p. Rosji*, skarga nr 47152/06, § 198.

¹⁹ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie *Salduz p. Turcji*, skarga nr 36391/02, § 55.

²⁰ Fair Trial Manual, 2014, s. 46.

²¹ UNODC, 2013. *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*, rezolucja 67/187 Zgromadzenia Ogólnego z 20 grudnia 2012 r., zasady 10 i 11.

²² Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja 2, § 38.

²³ Dyrektywa UE 2016/800, art. 18.

²⁴ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 51.

²⁵ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 10 (2007), CRC/C/GC/10, § 49.

²⁶ Tamże, § 49.

Kolejną fundamentalną gwarancją skutecznego dostępu dziecka do adwokata jest możliwość efektywnej z nim komunikacji, co obejmuje prawo do poufności tej komunikacji. Dziecku przysługuje też prawo do odpowiedniego czasu i warunków na przygotowanie obrony oraz dostęp do kompetentnego obrońcy – wybranego samodzielnie lub wyznaczonego przez państwo.²⁷ MPPOiP gwarantuje wszystkim oskarżonym prawo do odpowiedniego czasu i możliwości przygotowania obrony oraz komunikowania się z wybranym przez siebie obrońcą.²⁸ Podobnie Komitet Praw Dziecka wskazuje, że nie powinno być żadnych ograniczeń możliwości poufnej komunikacji się dziecka z adwokatem w każdym czasie.²⁹

ETPC potwierdził, że poufna komunikacja z adwokatem jest istotnym elementem rzetelnego procesu³⁰ i konsekwentnie podtrzymuje tę gwarancję, wskazując, że adwokat musi mieć możliwość rozmowy z klientem w cztery oczy i otrzymywania poufnych instrukcji.³¹ W tym duchu Rada Europy ustanowiła, że osoby tymczasowo aresztowane muszą mieć możliwość przyjmowania wizyt prawników i wymiany poufnych instrukcji – rozmowy te mogą odbywać się w zasięgu wzroku, lecz nie w zasięgu słuchu funkcjonariusza policji lub pracownika instytucji.³² Dyrektywa UE 2016/800 wzmacnia to prawo, wymagając od państw członkowskich zapewnienia dzieciom możliwości prywatnego spotkania z adwokatem oraz respektowania poufności takiej komunikacji.³³ Gwarancje te są kluczowe dla zapewnienia, że dziecko może skutecznie uczestniczyć w swojej obronie i że jego prawo do rzetelnego procesu jest w pełni chronione.

Oprócz samego dostępu do adwokata równie istotne są **kompetencja i skuteczność** reprezentacji prawnej. Komitet Praw Dziecka podkreśla, że stałe i systematyczne szkolenie specjalistów działających w systemie wymiaru sprawiedliwości dla dzieci ma kluczowe znaczenie dla zachowania gwarancji rzetelnego traktowania i procesu.³⁴ Rada Europy powtarza to zobowiązanie, rekomendując, by wszyscy specjaliści pracujący z dziećmi i dla dzieci przechodzili niezbędne szkolenia interdyscyplinarne dotyczące praw i potrzeb dzieci w różnych grupach wiekowych oraz postępowań dostosowanych do ich potrzeb.³⁵ Dyrektywa UE 2016/800 wymaga ponadto, by adwokaci uczestniczący w postępowaniach karnych dotyczących dzieci posiadali specyficzne kompetencje w tym zakresie oraz mogli je efektywnie podnosić w trakcie specjalistycznych szkoleń.³⁶ Razem standardy te podkreślają znaczenie wyspecjalizowanej reprezentacji prawnej,

²⁷ Fair Trial Manual, 2014, s. 149, 152.

²⁸ MPPOiP, art. 14(3)(b).

²⁹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 95(e).

³⁰ Wyrok ETPC z dnia 28 listopada 1991 r. w sprawie *S. p. Szvajcarii*, skargi nr 12629/87 i 13965/88, § 48..

³¹ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 9 listopada 2018 r. w sprawie *Beuze p. Belgii*, skarga nr 71409/10, § 133.

³² Rada Europy, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, rezolucja (73) 5, reguła 93.

³³ Dyrektywa UE 2016/800, art. 6(4)(a), (5).

³⁴ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 39.

³⁵ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja 4, § 14.

³⁶ Dyrektywa UE 2016/800, art. 20, ust. 1-2.

uwzględniającej potrzeby dziecka, jako fundamentu prawa dzieci podejrzanych lub oskarżonych do rzetelnego procesu.

1.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu

Badania przeprowadzone przez partnerów krajowych oraz rozmowy z praktykami ukazują, że mimo istnienia obszernych ram międzynarodowego i regionalnego prawa, w analizowanych krajach wciąż występują braki w zapewnieniu dzieciom dostępu do pomocy prawnej – zwłaszcza na kluczowym, wczesnym etapie postępowania karnego. Braki te oznaczają naruszenie prawa dzieci do szybkiej i skutecznej reprezentacji prawnej.

W niektórych państwach zmian wymagają same założenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. W *Bułgarii* i na *Słowacji* prawo nie gwarantuje dostępu do adwokata przed przesłuchaniem dziecka jako podejrzanego. W *Bułgarii* wynika to głównie z braku formalnej kategorii „podejrzanego” w prawie karnym³⁷ – w efekcie dzieci, niezależnie od tego, czy są pozbawione wolności, nie mają prawa do reprezentacji prawnej, dopóki nie zostaną im postawione zarzuty, co często następuje już po pierwszym przesłuchaniu.³⁸ Na *Słowacji* sytuacja jest podobna: dzieci mogą być przesłuchiwane jako podejrzanego przed formalnym postawieniem zarzutów, a prawo nie gwarantuje obecności adwokata podczas takiego przesłuchania.³⁹ Komitet Praw Dziecka wyraził w związku z tym zaniepokojenie w uwagach końcowych dotyczących Słowacji z 2016 r., zauważając, że dzieci mogą przechodzić wstępne przesłuchanie bez obecności adwokata, rodziców lub innych osób zaufania.⁴⁰

W innych krajach ramy prawne są formalnie wystarczające, ale praktyka ich wdrożenia jawi się jako niewystarczająca. W *Polsce*, na przykład, Kodeks postępowania karnego wymaga przesłuchania podejrzanego w obecności obrońcy, jeśli podejrzanego tego zażądał lub obrońca został już wyznaczony.⁴¹ W praktyce przesłuchania wciąż mogą odbywać się bez adwokata – dotyczy to dorosłych i dzieci, choć rzadziej dzieci.⁴² Obrońca jest często wyznaczany dopiero po pierwszym przesłuchaniu, co oznacza, że dziecko-podejrzanego bywa przesłuchiwane bez adwokata.⁴³ Co bardziej niepokojące, orzecznictwo Sądu

³⁷ W 2023 r. Trybunał Sprawiedliwości UE (TSUE) wyjaśnił w wyroku wstępnym, że stosowanie prawa unijnego (dyrektyw 2012/13 i 2013/48) nie zależy od formalnego uznania w prawie krajowym pojęcia „podejrzanego”. TSUE, wyrok C-209/22, postępowanie karne przeciwko AB, EU:C:2023:634, 7 września 2023 r., pkt 39-40, 44.

³⁸ Art. 145 bułgarskiej ustawy o sądach. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 25.

³⁹ Słowacki Kodeks postępowania karnego, art. 336. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 64.

⁴⁰ Komitet Praw Dziecka, uwagi końcowe do połączonych sprawozdań okresowych 3-5 Słowacji, 20 lipca 2016 r., CRC/C/SVK/CO/3-5, § 56(d).

⁴¹ Badania podstawowe ACCESS, s. 51.

⁴² Tamże.

⁴³ M. Kalisz, M. Szuleka, M. Wolny, *Procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings*, Polska 2021. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 51.

Najwyższego dopuszcza wykorzystanie zeznań z takich przesłuchań, o ile uznano, że nie istniała „obiektywna podatność podejrzanego na pokrzywdzenie”.⁴⁴ Tymczasem wobec dziecka taka podatność powinna być w zasadzie domniemana z racji samego wieku. Problem ten podniósł także ETPC w sprawie *Adamkiewicz przeciwko Polsce*, uznając, że przesłuchanie dziecka-podejrzanego bez dostępu do adwokata – w szczególności w izolacji od rodziny i bez dostatecznej zdolności rozumienia konsekwencji przesłuchania – naruszyło art. 6(1) w związku z art. 6(3)(c) EKPC.⁴⁵

Dostęp do pomocy prawnej utrudniają również bariery finansowe. W *Niderlandach*, choć dzieci mają ustawowe prawo do bezpłatnej pomocy prawnej,⁴⁶ niskie wynagrodzenia w systemie pomocy prawnej zniechęcają adwokatów do reprezentowania dzieci podejrzanych lub oskarżonych. W efekcie, mimo solidnych ram prawnych, pojawiają się obawy o dostępność, jakość i trwałość pomocy prawnej dla dzieci.⁴⁷

W *Czechach* dzieci muszą formalnie ubiegać się o bezpłatną pomoc prawną na podstawie kryterium dochodowego.⁴⁸ Badania wskazują jednak, że dzieci nie zawsze są o tej możliwości informowane, a adwokaci⁴⁹ i właściwe organy nie zawsze konsekwentnie wypełniają obowiązek zapewnienia, że dziecko rozumie swoje prawo do pomocy prawnej.⁵⁰ Prokuratorzy i sędziowie mogą przyznać pomoc prawną bez formalnego wniosku dziecka,⁵¹ lecz decyzja ta jest dyskrecjonalna i stosowana niejednolicie.⁵² Co więcej, jeśli dziecko otrzyma

⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z 5 kwietnia 2013 r., III KK 327/12, OSNKW 2013, nr 7, poz. 60.

⁴⁵ Wyrok ETPC z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie *Adamkiewicz p. Polsce*, skarga nr 54729/00, § 89..

⁴⁶ Rada Stanu (Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State), 31 lipca 2024 r., ECLI:NL:RVS:2024:3083; Sąd Najwyższy Niderlandach (Hoge Raad), 9 kwietnia 2024 r., ECLI:NL:HR:2024:555. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 43.

⁴⁷ Badania podstawowe ACCESS, s. 43; Holenderska Izba Adwokacka, 2026. *Bar in Focus 2026: Strongest Growth of the Bar in Ten Years, Social Legal Aid Remains Under Pressure*.

⁴⁸ Kodeks postępowania karnego, art. 33(2)-(3) w związku z ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich, art. 43(1). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 34.

⁴⁹ Večerka, K., Hulmáková, J., Štěchová, M., 2019. *Juveniles in the Process of Disrupted Socialisation*. Praga: Institute for Criminology and Social Prevention, s. 79.

⁵⁰ Badania podstawowe ACCESS, s. 34.

⁵¹ Kodeks postępowania karnego, art. 33(2). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 34.

⁵² Badania podstawowe ACCESS, s. 34, przyp. 104: sprawa siedemnastoletniego chłopca rozstrzygnięta decyzją Sądu Konstytucyjnego z 1 września 2020 r., sygn. II. ÚS 1411/2020. Sady odrzuciły wniosek, argumentując m.in., że choć sytuacja finansowa chłopca jest niższa od powszechnie uznanego standardu społecznego, należy uwzględnić jego potencjalny dochód i podejście do zapewnienia sobie wystarczających środków. Sąd Konstytucyjny nie zgodził się z tą argumentacją i uznał, że wnioskodawcy należało przyznać prawo do bezpłatnej pomocy prawnej. Sprawa wnioskodawcy, który był stroną dwóch postępowań i złożył dwa wnioski o pomoc prawną, trafiła do Sądu Konstytucyjnego ponownie – tym razem skargę odrzucono decyzją z 19 maja 2020 r., sygn. III. ÚS 1071/20. W tej decyzji Sąd Konstytucyjny przyznał, że wnioskodawca pochodzi ze środowiska defaworyzowanego, przebywał w opiece instytucjonalnej do osiągnięcia pełnoletności, ma tylko podstawowe wykształcenie, jest uzależniony od metamfetaminy, spożywa alkohol i obecnie przebywa w areszcie tymczasowym – uznał jednak, że nic nie stoi na przeszkodzie, by w przyszłości zarobił na koszty swojej obrony. Podejście Sądu Konstytucyjnego pozostaje więc niejednoznaczne.

bezpłatną pomoc prawną w toku postępowania karnego, a następnie zostanie skazane, może zostać zobowiązane do zwrotu państwu kosztów obrońcy.⁵³

Prawo dzieci do efektywnego dostępu do adwokata nie jest zawsze respektowane. W *Belgii*, na przykład, czas spotkania dziecka z adwokatem przed rozprawą jest ograniczony do 30 minut,⁵⁴ a w razie potrzeby dodatkowo do 15 minut w jej trakcie⁵⁵ – co może nie wystarczyć do właściwego przygotowania obrony.

Również prawo do poufnej komunikacji między dziećmi zatrzymanymi a ich adwokatami nie jest zawsze przestrzegane. W *Polsce*, niezależnie od tego, czy chodzi o dorosłych czy dzieci, Kodeks postępowania karnego dopuszcza obecność osoby trzeciej podczas rozmów obrońcy z zatrzymanym,⁵⁶ a infrastruktura często nie zapewnia odpowiedniej prywatności takiej komunikacji.⁵⁷ W konsekwencji poufność rozmowy z prawnikiem nie jest zagwarantowana, co podważa rzetelność postępowania i zdolność dziecka do zbudowania zaufania do swojego obrońcy.⁵⁸

Braki w szkoleniu prawników pracujących z dziećmi pozostają wspólnym problemem we wszystkich krajach objętych projektem. Wielu adwokatów nie ma specjalistycznej wiedzy o wymiarze sprawiedliwości dla młodzieży, ani umiejętności skutecznej komunikacji z dzieckiem, rozumienia jego podatności na zranienie i stosowania praktyk uwzględniających potrzeby dziecka.⁵⁹ Szczególnym problemem jest ogólny niedobór adwokatów wyspecjalizowanych w prawie karnym dla nieletnich, co znacząco ogranicza liczbę prawników zdolnych do skutecznej reprezentacji dzieci.⁶⁰ W *Bułgarii*, *Czechach*, *Polsce* i na *Słowacji* adwokaci reprezentujący dzieci nie muszą posiadać specyficznych kwalifikacji lub doświadczenia w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich, a struktury zachęcające do rozwijania takiej specjalizacji praktycznie nie istnieją.

W *Czechach* i *Polsce* powszechnie uznaje się, że uczestnicy postępowania, w tym adwokaci, powinni posiadać specyficzną wiedzę o prawach dziecka lub wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich. Choć adwokaci muszą posiadać ogólne kwalifikacje prawnicze do wykonywania zawodu, nie istnieje formalny wymóg uzyskania dodatkowej, dedykowanej dzieciom specjalizacji, by je reprezentować. W *Czechach*, mimo oczekiwania, że specjaliści pracujący z dziećmi mają odpowiednią wiedzę specjalistyczną, nie istnieją formalne wymogi szkoleniowe, procesy certyfikacji czy mechanizmy weryfikacji, które gwarantowałyby konsekwentne

⁵³ Kodeks postępowania karnego, art. 152(1)(b), art. 155(1). Zob. także *Badania podstawowe ACCESS*, s. 34.

⁵⁴ Art. 2bis § 2 ustawy o tymczasowym aresztowaniu; *Badania podstawowe ACCESS*, s. 16.

⁵⁵ Art. 2bis § 5 ust. 2 ustawy o tymczasowym aresztowaniu; *Badania podstawowe ACCESS*, s. 16.

⁵⁶ *Badania podstawowe ACCESS*, s. 52.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże, s. 11, 52.

⁵⁹ ICJ, warsztaty internetowe dla adwokatów, 22 i 29 kwietnia 2025 r.

⁶⁰ Tamże.

wymaganie i sprawdzanie tej wiedzy w praktyce.⁶¹ W *Polsce* prawo formalnie wymaga specjalistycznej wiedzy o prawach dziecka od adwokata wyznaczonego do reprezentowania dziecka w miejsce jego opiekuna prawnego, np. w sytuacji konfliktu interesów między dzieckiem a rodzicem – nie istnieje jednak analogiczny wymóg wobec obrońców reprezentujących dzieci, ani w postępowaniach dla nieletnich, ani gdy dzieci są sądzone na zasadach właściwych dla dorosłych.

Poza brakiem specjalizacji, jakość pomocy prawnej dla dzieci ograniczają też szersze niedostatki systemu szkoleń i edukacji. W wielu przypadkach zdobywanie odpowiedniej wiedzy specjalistycznej zależy głównie od samokształcenia i osobistej motywacji, a nie systemu obowiązkowych, ustrukturyzowanych szkoleń.⁶² Dotyczy to nie tylko wiedzy specyficznej dla dzieci, ale również szkoleń z zakresu praw osób z niepełnosprawnościami, kompetencji kulturowych oraz specyficznych potrzeb dzieci z grup mniejszościowych lub narażonych na wykluczenie.

Choć możliwości szkoleniowe dla prawników istnieją, pozostają ograniczone co do zakresu i skuteczności.⁶³ Obejmują kursy oferowane przez wydziały prawa, izby adwokackie lub programy doskonalenia zawodowego, ale rzadko obejmują umiejętności i wiedzę potrzebną do reprezentowania dzieci w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich lub pracy z dzieckiem o dodatkowych szczególnych potrzebach. W *Belgii*, na przykład, szkolenia dla adwokatów z urzędu są ograniczone i często niedostateczne, by przygotować ich do reprezentowania dzieci ze środowisk narażonych na wykluczenie – w tym dzieci LGBTQ+, dzieci z niepełnosprawnościami czy z mniejszości kulturowych.⁶⁴ W *Polsce*, choć powstały pewne ukierunkowane inicjatywy szkoleniowe,⁶⁵ programy szkoleniowe dla adwokatów wciąż w niedostatecznym stopniu obejmują zagadnienia wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich,⁶⁶ a kursy często nie zawierają treści dotyczących dzieci z grup marginalizowanych.⁶⁷

1.3. Dobre praktyki

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Badania podstawowe ACCESS, s. 11, 21-22. W Belgii adwokaci muszą wykazać realizację obowiązku ustawicznego kształcenia prawniczego (szkolenia podyplomowe) poprzez udział w konferencjach, seminariach, kursach online lub pracę prawną wymagającą dodatkowego przeszkolenia. System ten ma jednak charakter ogólny i nie jest ukierunkowany na wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku, przez co często nie wystarcza, by przygotować adwokatów do reprezentowania dzieci, zwłaszcza ze środowisk defaworyzowanych lub wrażliwych.

⁶⁵ Przykładowo, Izba Adwokacka w Warszawie przez kilka lat wymagała od aplikantów odbycia kilkugodzinnego kursu poświęconego reprezentacji dzieci, obejmującego metodykę pracy jako przedstawiciel dziecka, rolę obrońcy w postępowaniu w sprawach nieletnich i przed sądami karnymi, a także międzynarodowe standardy praw dziecka. Kurs ten został jednak zniesiony i nie był już ujęty w programie szkoleń w 2026 r.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

Mimo zidentyfikowanych problemów, w kilku krajach widać obiecujące praktyki pokazujące, jak skuteczniej chronić prawo dzieci do rzetelnego procesu.

Szybki dostęp do reprezentacji prawnej jest podstawą ochrony tego prawa.

- W *Czechach* dziecku przysługuje obowiązkowa obrona od momentu złożenia wyjaśnień jako podejrzany lub podjęcia wobec niego jakiegokolwiek czynności dochodzeniowej.⁶⁸
- W *Bułgarii* organom dochodzeniowym zakazano prowadzenia jakichkolwiek czynności dochodzeniowych lub procesowych wobec dziecka formalnie oskarżonego, zanim zostanie ono poinformowane o prawie do adwokata i otrzyma możliwość niezwłocznego kontaktu z nim.⁶⁹ Choć praktyka ta wspiera dostęp do obrońcy, nie obejmuje dzieci, którym jeszcze nie postawiono formalnych zarzutów – potrzebne są więc dalsze działania, by zapewnić skuteczną pomoc prawną wszystkim dzieciom od najwcześniejszego etapu postępowania, w tym podejrzany.
- W *Belgii* obrońcy z urzędu reprezentujący dziecko są formalnie przeszkoleni w zakresie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich; muszą być obecni w każdym postępowaniu dotyczącym dziecka, co wyklucza kontynuowania postępowania bez ich obecności.⁷⁰

Dostęp do pomocy prawnej

- By bariery finansowe nie ograniczały prawa dziecka do wyboru obrońcy, niektóre kraje wprowadziły obowiązek wyznaczenia obrońcy z urzędu dla każdego nieletniego oskarżonego, niezależnie od jego sytuacji finansowej – tak jest w *Bułgarii*. Właściwy organ wyznacza obrońcę z urzędu jako przedstawiciela dziecka, choć dziecko zachowuje prawo do wyboru innego adwokata; w takim wypadku obrońca z urzędu uczestniczy dalej w postępowaniu jako zastępca.⁷¹ Mechanizm ten działa jednak tylko po formalnym postawieniu zarzutów, nie wcześniej – na przykład nie obejmuje przesłuchania policyjnego. Pozostaje więc luka w zapewnieniu pomocy prawnej na każdym etapie postępowania, w tym podczas wstępnego przesłuchania przez policję.

Zapewnienie prywatnej i nieograniczonej komunikacji między dzieckiem i adwokatem ma kluczowe znaczenie.

⁶⁸ Ustawa nr 218/2003 o odpowiedzialności nieletnich za czyny karalne i wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich, art. 42a(1)(a). Zob. także *Badania podstawowe ACCESS*, s. 64.

⁶⁹ *Badania podstawowe ACCESS*, s. 25.

⁷⁰ ICJ, warsztaty internetowe dla adwokatów, 22 i 29 kwietnia 2025 r.

⁷¹ *Badania podstawowe ACCESS*, s. 25.

- W *Bułgarii* korespondencja między adwokatem a małoletnim klientem nie podlega przeglądowi, kopiowaniu, kontroli ani zajęciu i nie może być wykorzystana jako dowód. Podsłuchiwanie lub inwigilacja rozmów dziecka z adwokatem jest również wprost zabronione, co urzeczywistnia prawo do poufnej komunikacji z obrońcą.⁷²

Szkolenia specjalistyczne są niezbędnym elementem skutecznej pomocy prawnej.

- W idealnym modelu przynależność do izby adwokackiej i praktyka w sprawach nieletnich powinny wymagać obowiązkowego szkolenia z zakresu wymiaru sprawiedliwości dla młodzieży. Niektóre kraje podjęły konkretne kroki w tym kierunku.⁷³
- W *Niderlandach* adwokaci świadczący pomoc prawną w sprawach nieletnich muszą zaliczyć specjalistyczny program szkoleniowy obejmujący kwalifikacje w sprawach karnych i cywilnych z udziałem dzieci. Wymóg ten figuruje w regulaminie członkostwa Holenderskiej Izby Adwokackiej, prawie dyscyplinarnym dla adwokatów oraz wymogach rejestracyjnych Biura Pomocy Prawnej.⁷⁴ Adwokaci muszą spełnić nie tylko wymogi wstępne uzyskania specjalizacji, ale też obowiązki dalszego rozwoju zawodowego, w tym corocznego szkolenia odświeżającego, w wymiarze minimum 10 godzin rocznie.⁷⁵
- W regionie Flandrii w *Belgii* funkcjonuje podobny model: każdy adwokat wspierający dziecko w postępowaniu karnym musi być uznanym specjalistą, który zaliczył specjalistyczny kurs z zakresu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.⁷⁶ Obecnie jest to wymóg ustawowy; wcześniej niektóre flamandzkie izby adwokackie wprowadziły taki wymóg wewnątrznie. Specjalistyczny program, obejmujący wszystkie istotne zagadnienia, przygotowuje adwokatów do uzyskania statusu obrońcy z urzędu w sprawach nieletnich.⁷⁷ Wymóg ten gwarantuje, że rolę obrońcy z urzędu będą wykonywali wyłącznie adwokaci, którzy zaliczyli wymagany kurs.

⁷² Badania podstawowe ACCESS, s. 25.

⁷³ Np. Belgia, Niderlandy i Polska. ICJ, warsztaty internetowe dla adwokatów, 22 i 29 kwietnia 2025 r.

⁷⁴ Raad voor Rechtsbijstand, *Overzicht van deskundigheidseisen voor inschrijving specialisaties*. Wymogi dla specjalizacji w prawie karnym dla nieletnich: (i) min. 3 lata odpowiedniego doświadczenia zawodowego, (ii) ukończenie szkolenia zawodowego Holenderskiej Izby Adwokackiej ze specjalizacją w prawie karnym, (iii) trzykrotny udział w rozprawie w sprawach nieletnich jako towarzyszący już zarejestrowanemu specjalistcie, (iv) min. 12 punktów szkoleniowych z zakresu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w ciągu trzech lat przed rejestracją. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 43.

⁷⁵ ICJ, warsztaty internetowe dla adwokatów, 22 i 29 kwietnia 2025 r.

⁷⁶ Rząd Flandrii, dekret o prawie karnym dla nieletnich (Youth Delinquency Decree), 15 lutego 2019 r., 2019011711, art. 3.

⁷⁷ Tamże.

Niezależnie od tego, w każdym postępowaniu dotyczącym dziecka udział jego prawnika jest obowiązkowy.

2. Prawo do informacji o zarzutach i prawach

2.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego

Prawo międzynarodowe wymaga, by każda osoba zatrzymana lub aresztowana została poinformowana o przyczynach zatrzymania oraz o swoich prawach, w tym o prawie do adwokata, a o postawionych jej zarzutach – niezwłocznie. Informacja ta jest niezbędna, by osoba mogła zaskarżyć legalność zatrzymania, a w razie postawienia zarzutów – przygotować obronę.⁷⁸

MPPOiP gwarantuje każdemu oskarżonemu prawo do niezwłocznego i szczegółowego poinformowania o charakterze i przyczynie zarzutów.⁷⁹ Zawiera też wprost prawo do bezpłatnej pomocy tłumacza, jeśli obwiniony nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie.⁸⁰

Prawo dziecka do informacji jest zapisane w kilku źródłach prawa międzynarodowego. KPD przyznaje każdemu oskarżonemu dziecku prawo do niezwłocznego i bezpośredniego poinformowania o stawianych mu zarzutach (lub, jeśli to właściwe, za pośrednictwem rodziców lub opiekuna)⁸¹ oraz do bezpłatnej pomocy tłumacza, jeśli dziecko nie rozumie lub nie mówi językiem sądu.⁸² Komitet Praw Dziecka wyjaśnił w komentarzu generalnym, że „niezwłocznie” oznacza tak szybko, jak to możliwe po pierwszym kontakcie dziecka z systemem wymiaru sprawiedliwości.⁸³ Co istotne, samo przekazanie informacji nie wystarczy – organy muszą zapewnić, że dziecko rzeczywiście rozumie zarzuty, dostępne opcje i procedury.⁸⁴ Jak podkreśla Komitet, przekazanie dziecku oficjalnego dokumentu jest niewystarczające – niezbędne jest ustne wyjaśnienie.⁸⁵ Zapewnienie zrozumienia i efektywnego udziału dziecka wymaga więc przekazywania informacji w formie, która pozwala na rzeczywiste zrozumienie i zaangażowanie w proces.

Rada Europy wzywa państwa członkowskie, by **przekazywały informacje w sposób dostosowany do wieku i poziomu rozwoju dziecka**, używając zrozumiałego języka i uwzględniając jego płeć oraz pochodzenie kulturowe.⁸⁶ Zachęca też do stosowania materiałów przyjaznych dziecku – broszur, stron internetowych, linii pomocowych – wspierających zrozumienie postępowania.⁸⁷

⁷⁸ Fair Trial Manual, 2014, s. 37. Zob. także UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid, zasada 3, § 43 (m.in. prawo do niezwłocznego poinformowania o prawie do odmowy składania wyjaśnień i prawie do konsultacji z obrońcą; prawo do powiadomienia osoby trzeciej, pomocy medycznej, zaskarżenia legalności zatrzymania i złożenia skargi na nieodpowiednie traktowanie lub warunki).

⁷⁹ MPPOiP, art. 14(3)(a).

⁸⁰ Tamże, art. 14(3)(f).

⁸¹ KPD, art. 40(2)(b)(ii).

⁸² Tamże, art. 40(2)(b)(vi).

⁸³ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 47.

⁸⁴ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 48.

⁸⁵ Tamże, § 48.

⁸⁶ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja IV.A.1-2.

⁸⁷ Tamże, sekcja IV.A.1.4.

ETPC uznał, że zasadnicze znaczenie ma traktowanie dziecka oskarżonego o przestępstwo w sposób w pełni uwzględniający jego wiek, poziom rozwoju oraz zdolności intelektualne i emocjonalne, oraz że należy podjąć skuteczne środki wspierające jego zdolność rozumienia postępowania i udziału w nim.⁸⁸ Rada Europy podkreśla również znaczenie dostosowań procesowych dotyczących prawa do informacji i porady, w tym dostępu do usług zdrowotnych, psychologicznych, społecznych i tłumaczeniowych.⁸⁹

Zapewnienie **skutecznej komunikacji** jest też ważnym sposobem promowania niedyskryminującego traktowania. Zgodnie z Komentarzem Generalnym nr 24 Komitetu Praw Dziecka, postępowanie musi toczyć się w języku, który dziecko w pełni rozumie, albo musi zapewnić bezpłatnego tłumacza.⁹⁰ Komentarz wymaga też racjonalnych dostosowań dla dzieci z niepełnosprawnościami, np. pomocy w komunikacji i rozumieniu materiałów pisemnych.⁹¹

Obowiązek zapewnienia komunikacji przyjaznej dziecku potwierdza dyrektywa UE 2016/800, wymagająca przekazywania informacji „pisemnie, ustnie lub w obu formach, prostym i przystępnym językiem”, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i możliwości dziecka.⁹² Dyrektywa 2010/64/UE o prawie do tłumaczenia ustnego i pisemnego w postępowaniu karnym wymaga, by podejrzani lub обвинieni nierozumiejący języka postępowania otrzymywali niezwłocznie usługi tłumaczeniowe na każdym etapie, w tym podczas przesłuchania policyjnego i rozpraw.⁹³ Prawo to obejmuje również osoby z zaburzeniami słuchu lub mowy, gwarantując dostępność komunikacji dla wszystkich.⁹⁴

2.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu

Mimo jasnych zobowiązań prawa międzynarodowego, cztery z sześciu krajów nie mają konkretnych procedur przekazywania informacji prawnych dzieciom, pozostawiając skuteczność komunikacji w dużej mierze uznaniu funkcjonariuszy i organów wymiaru sprawiedliwości.

Na *Słowacji*, na przykład, nie istnieją wiążące przepisy regulujące sposób informowania dzieci podejrzanych lub oskarżonych o ich prawach, co powoduje, że każdy śledczy i sędzia stosuje własne podejście. Gdy specjaliści posługują się formalistycznym lub nadmiernie technicznym językiem, dzieciom trudno wyrazić

⁸⁸Wyrok ETPC z dnia 16 grudnia 1999 r. w sprawie *V. p. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 24888/94, § 86.; zob. także wyrok ETPC z dnia 16 grudnia 1999 r. w sprawie *T. p. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 24724/94, § 84; *Blokhin przeciwko Rosji*, § 195.

⁸⁹ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja IV.A.1(k).

⁹⁰ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 46.

⁹¹ Tamże, § 24.

⁹² Dyrektywa UE 2016/800, art. 4(2).

⁹³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego w postępowaniu karnym, art. 2(1).

⁹⁴ Tamże, art. 2(3).

zmieszanie lub zadać pytanie.⁹⁵ Jest to szczególnie niepokojące w świetle badań pokazujących, że dzieci rzadziej angażują się w kontakt z osobami posługującymi się formalnym, niezrozumiałym językiem.⁹⁶

Podobne problemy występują w *Polsce*, gdzie Kodeks postępowania karnego nie przewiduje gwarancji mających na celu upewnienie się, że dziecko zrozumiało przekazane mu informacje.⁹⁷ Badanie z 2021 r. wykazało, że mimo prawnego obowiązku informowania dzieci o ich prawach,⁹⁸ funkcjonariusze rzadko dostosowują swoją komunikację do potrzeb dzieci, posługując się tym samym językiem i metodami jak wobec dorosłych.⁹⁹ Szczególnie zauważalny jest brak nowoczesnych, przyjaznych dziecku form komunikacji – zwłaszcza tych powszechnie używanych przez dzieci. W efekcie standardowe rozwiązania, takie jak pisemne pouczenie o prawach – nawet sformułowane prostym językiem – zwykle nie wystarczają, by dziecko skutecznie zrozumiało przekazywane informacje. W *Belgii* dzieci otrzymują te same formalne wezwania co dorośli – standardowe pisemne powiadomienia o obowiązku stawienia się w sądzie – niedostosowane do ich wieku czy szczególnych potrzeb.¹⁰⁰ Ramy prawne są niedostateczne również w *Bułgarii*, gdzie z powodu braku formalnej kategorii „podejrzanego” dzieci są informowane o swoich prawach tylko po formalnym postawieniu zarzutów.¹⁰¹

W innych krajach ramy prawne są solidniejsze, ale ich wdrażanie wciąż jest niejednolite. W *Czechach*, choć dostosowania procesowe dla dzieci są ujęte w prawie, w praktyce bywa, że są często ignorowane. Potrzeba konkretnych dostosowań procesowych bywa zaniebywana, co powoduje, że dzieci mają trudności w zrozumieniu formalnego języka prawniczego.¹⁰² Dzieci, które były oskarżone w *Czechach* zgłaszały, że kończyły postępowanie zdezorientowane i niepewne swoich praw lub dalszych kroków.¹⁰³

Wyzwanie zapewnienia dostępnej informacji jest jeszcze większe dla dzieci z **grup narażonych na wykluczenie**, w tym z niepełnosprawnościami, barierami językowymi lub ze środowisk defaworyzowanych ekonomicznie (zob. rozdział III, sekcja 1.2).

⁹⁵ Badania podstawowe ACCESS, s. 65.

⁹⁶ Janneke Christiaens, profesor kryminologii i penologii młodzieżowej, Vrije Universiteit Brussel, wystąpienie na Transnarodowym Okrągłym Stole w Brukseli, 18-19 marca 2025 r.

⁹⁷ Badania podstawowe ACCESS, s. 50.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ M. Kalisz, M. Szuleka, M. Wolny, 2021. *Procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings*, Polska. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 51.

¹⁰⁰ Wywiad ze specjalistą INPP z brukselskiej strefy policyjnej. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 15.

¹⁰¹ Badania podstawowe ACCESS, s. 24.

¹⁰² Badania podstawowe ACCESS, s. 29-30.

¹⁰³ Na podstawie wywiadu z pracownikami organizacji pozarządowej świadczącej usługi społeczne dzieciom w konflikcie z prawem, przeprowadzonego 7 listopada 2024 r. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 30.

Niedostateczne szkolenie specjalistów wymiaru sprawiedliwości dodatkowo podważa prawo dziecka do właściwego informowania. W *Belgii*, na przykład, policjanci często nie są przeszkoleni w specjalistycznych technikach przesłuchania nieletnich¹⁰⁴, takich jak metoda TAM¹⁰⁵, a programy szkoleniowe koncentrują się bardziej na standardach prawnych niż na strategiach komunikacji dostosowanych do dzieci.¹⁰⁶ Przyczyny tego stanu nie są jednoznacznie ustalone i mogą wynikać z ograniczonej dostępności szkoleń, braku zachęt instytucjonalnych lub niedostatecznego zainteresowania funkcjonariuszy tego rodzaju specjalizacją. W *Polsce* nie istnieją przepisy wymagające specjalistycznego szkolenia funkcjonariuszy zaangażowanych w postępowania z udziałem dzieci,¹⁰⁷ w efekcie czego wiedza o procedurach uwzględniających potrzeby dziecka jest nierównomierna.¹⁰⁸ Również w *Niderlandach* szkolenie policjantów staje się coraz bardziej ogólne z powodu ograniczeń kadrowych i organizacyjnych, nie odpowiadając na potrzebę posiadania specjalistycznej wiedzy o dzieciach.¹⁰⁹

2.3. Dobre praktyki

Mimo braków we wdrażaniu, wykształciło się kilka obiecujących praktyk mających **zwiększyć zrozumienie procesu prawnego przez dzieci** i wzmocnić zdolność specjalistów do skutecznej komunikacji z nimi.

- W *Belgii* modelem wartym uwagi jest *Services Droit des Jeunes* (Służby Praw Młodzieży) – inicjatywa zapewniająca bezpłatną, poufną pomoc prawną dzieciom i pomagająca im zrozumieć swoje prawa i opcje procesowe.¹¹⁰
- W *Niderlandach* wdrożono rozwiązania technologiczne, w tym filmy wyjaśniające procedury karne w formacie przyjaznym dziecku oraz aplikacje mobilne umożliwiające policji i prawnikom szybki kontakt z tłumaczami, co usprawnia komunikację z osobami nieposługującymi się językiem lokalnym.¹¹¹

Niektóre kraje wprowadziły **standaryzowane szablony ułatwiające komunikację przyjazną dziecku**.

¹⁰⁴ De Bondt, W., Vercruysse, L., 2021. *Procedural Safeguards for Children Who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings: Belgium*. Social Fieldwork Research (FRANET), s. 31-32. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 17.

¹⁰⁵ TAM - *Technique Audiovisuelle pour Mineurs* (technika audiowizualna dla nieletnich) – belgijska metoda przesłuchiwanie dzieci - przyp. tłum.

¹⁰⁶ Badania podstawowe ACCESS, s. 22.

¹⁰⁷ Tamże, s. 52.

¹⁰⁸ Tamże, s. 58.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ www.sdj.be. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 22.

¹¹¹ Na podstawie dyskusji podczas warsztatów internetowych z pracownikami socjalnymi i kuratorami, 28 kwietnia i 5 maja 2025 r.

- W *Polsce* Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało załącznik do rozporządzenia z szablonem pisemnej komunikacji z dziećmi.¹¹² Materiały te są dobrze oceniane za osobisty ton, jasny i prosty język oraz efektywne wykorzystanie piktogramów i elementów wizualnych podkreślających kluczowe informacje.¹¹³

W zakresie **szkoleń i budowania potencjału wzmacniającego komunikację uwzględniającą potrzeby dziecka** niektóre kraje odnotowują wyraźny postęp.

- W *Polsce* aplikacja sędziowska obejmuje obecnie specjalistyczny moduł dotyczący postępowań z udziałem dzieci. Moduł ten: (i) szkoli w technikach przesłuchania uwzględniających potrzeby dziecka; (ii) obejmuje symulowane rozprawy prowadzone z udziałem psychologów; oraz (iii) obejmuje wizyty studyjne w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich.¹¹⁴ Jak jednak zauważono w sekcji 2.2, wpływ tego szkolenia jest nierównomierny w całym sądownictwie i potrzebne są dalsze działania, by zapewnić jednolitość praktyki.¹¹⁵

3. Gwarancje związane z pozbawieniem wolności

3.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego

Pozbawienie wolności jako środek ostateczny

Prawo międzynarodowe i regionalne prawo praw człowieka jednoznacznie wymagają, by **pozbawienie dziecka wolności było stosowane jedynie jako środek ostateczny**¹¹⁶ i **na możliwie najkrótszy odpowiedni czas**.¹¹⁷ MPPOiP gwarantuje prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, wymagając, by każde pozbawienie wolności było zgodne z prawem i niearbitralne, a każda osoba zatrzymana lub aresztowana pod zarzutem karnym była niezwłocznie stawiona przed sędzią, co zapobiega arbitralnej detencji.¹¹⁸ Komitet Praw Dziecka zalecił, by żadne dziecko nie było pozbawiane wolności, jeśli nie istnieją rzeczywiste zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego lub zdrowia publicznego.¹¹⁹ Zachęca

¹¹² Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 51 i nast.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ Tamże.

¹¹⁶ Pozbawienie wolności oznacza „każdą formę zatrzymania, uwięzienia lub umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym ośrodku zamknięcia, którego nie może ona opuścić wedle własnej woli, na podstawie decyzji organu sądowego, administracyjnego lub innego organu publicznego”. Reguły ONZ ochrony nieletnich pozbawionych wolności, rezolucja 45/113 Zgromadzenia Ogólnego, 14 grudnia 1990 r., art. 11(b).

¹¹⁷ KPD, art. 37(b); zob. także Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja 6, § 19; dyrektywa UE 2016/800, art. 10; *Korneykova przeciwko Ukrainie*, ETPC, skarga nr 39884/05, wyrok z 19 stycznia 2012 r., § 43-44.

¹¹⁸ MPPOiP, art. 9(3).

¹¹⁹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 89.

też państwa do ustalenia minimalnego wieku, poniżej którego dzieci nie mogą być prawnie pozbawione wolności – proponując np. 16 lat.¹²⁰ Komitet wezwał również państwa, by wszystkie osoby, które w chwili popełnienia czynu nie miały 18 lat, były traktowane w ramach systemu wymiaru sprawiedliwości dla dzieci, bez wyjątków pozwalających na ich traktowanie jak dorosłych przestępców¹²¹ – takie praktyki mogą bowiem skutkować bardziej surowymi wyrokami i częstszym lub dłuższym stosowaniem detencji.

Gdy zatrzymanie jest uznane za niezbędne, musi trwać możliwie najkrócej i odbywać się w warunkach respektujących godność dziecka i jego najlepszy interes. Każdy zastosowany środek musi być też proporcjonalny – zarówno do okoliczności i wagi czynu, jak i do potrzeb dziecka.¹²² **Dzieci muszą być przetrzymywane odrębnie od dorosłych**, zgodnie z wymogami KPD, wskazującymi na konieczność odseparowania dziecka pozbawionego wolności od dorosłych osadzonych, chyba że uznaje się, że nie jest to w jego najlepszym interesie.¹²³ Komitet Praw Dziecka stwierdził, że państwa powinny tworzyć specjalistyczne placówki dla dzieci, obsadzone odpowiednio przeszkolonym personelem i działające zgodnie z polityką i praktykami przyjaznymi dziecku.¹²⁴

Poza separacją od dorosłych standardy międzynarodowe wymagają też różnicowania sytuacji dzieci pozbawionych wolności według ich statusu prawnego i specyficznych potrzeb. Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. tortur podkreślił, że dzieci muszą być odpowiednio separowane w detencji, zarówno czekające na proces jak i skazane, a także z uwzględnieniem innych istotnych kryteriów, takich jak wiek, płeć, podatność na zranienie czy niepełnosprawność.¹²⁵ Sprawozdawca podkreślił też, że dzieci w konflikcie z prawem powinny być przetrzymywane w specjalistycznych, dostosowanych do nich placówkach, o charakterze nie więziennym, z indywidualnym zakwaterowaniem i opieką wyszkolonego personelu, a wyjątek „najlepszego interesu” od separacji od dorosłych powinien być interpretowany ściśle i nie wykorzystywany dla wygody administracyjnej.¹²⁶

Również Rada Europy stoi na stanowisku, że dzieci powinny być przetrzymywane odrębnie od dorosłych, a wspólne przetrzymywanie ma mieć miejsce tylko wyjątkowo i gdy wykazano, że jest to w najlepszym interesie dziecka.¹²⁷ Orzecznictwo ETPC dodatkowo potwierdza, że dzieci tymczasowo aresztowane

¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Tamże, § 30.

¹²² KPD, art. 40(4); Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 73-74.

¹²³ KPD, art. 37(c).

¹²⁴ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 92.

¹²⁵ Sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. tortur oraz innego niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, A/HRC/28/68, 5 marca 2015 r., § 76.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja 6, § 20.

muszą być odseparowane od dorosłych.¹²⁸ Podobnie dyrektywa UE 2016/800 wymaga od państw zapewnienia, że dzieci przetrzymywane są odseparowane od dorosłych, jeśli nie jest to w sprzeczności z ich najlepszym interesem.¹²⁹

Placówki detencyjne dla nieletnich muszą być dostosowane do specyficznych potrzeb rozwojowych dzieci. Komitet Praw Dziecka podkreśla, że dzieci pozbawione wolności mają prawo do edukacji dostosowanej do ich potrzeb i możliwości. Mają także prawo do opieki zdrowotnej i badań lekarskich.¹³⁰ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku przewidują dalej, że dzieci pozbawione wolności muszą mieć dostęp do odpowiedniej edukacji, doradztwa zawodowego, opieki medycznej, praktyk duchowych i religijnych oraz zajęć rekreacyjnych, w tym sportowych.¹³¹ Dziewczęta muszą otrzymywać **taki sam poziom opieki, ochrony, wsparcia i dostępu do zajęć**, w tym sportu i rekreacji.¹³² Dyrektywa UE 2016/800 zobowiązuje także państwa do zapewnienia usług wspierających rozwój fizyczny i psychiczny dzieci pozbawionych wolności, w tym dostępu do edukacji i szkoleń dostosowanych do ich indywidualnych możliwości i potrzeb, zwłaszcza dla dzieci z niepełnosprawnościami lub trudnościami w nauce.¹³³

Specjalny Sprawozdawca ONZ ds. tortur podkreślił, że dzieci w detencji muszą mieć wsparcie w utrzymywaniu **regularnego kontaktu z rodziną** – poprzez wizyty, korespondencję oraz, gdy stosowne, czasowe przepustki z powodów rodzinnych, edukacyjnych lub innych ważnych.¹³⁴ Dzieci powinny, w miarę możliwości, być przetrzymywane w placówkach blisko ich środowiska rodzinnego, a kontakt ze światem zewnętrznym nigdy nie powinien być ograniczany jako środek dyscyplinarny.¹³⁵

KPD gwarantuje każdemu dziecku pozbawionemu wolności prawo do szybkiego dostępu do pomocy prawnej i innej właściwej pomocy oraz prawo do zaskarżenia legalności zatrzymania przed właściwym, niezależnym i bezstronnym organem, z niezwłocznym rozstrzygnięciem.¹³⁶ Aby zapobiec arbitralnemu lub przedłużonemu pozbawieniu wolności, standardy międzynarodowe wymagają **okresowej kontroli decyzji o zatrzymaniu**. MPPOiP gwarantuje każdej osobie pozbawionej

¹²⁸ Wyrok ETPC z dnia 6 maja 2008 r. w sprawie *Nart p. Turcji*, skarga nr 20817/04, § 33-35.

¹²⁹ Dyrektywa UE 2016/800, art. 12(1).

¹³⁰ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 95(c)-(d).

¹³¹ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja 6, § 21(b).

¹³² Sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. tortur, A/HRC/28/68, 5 marca 2015 r., § 78.

¹³³ Dyrektywa UE 2016/800, art. 12(5).

¹³⁴ Sprawozdanie Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. tortur, A/HRC/28/68, 5 marca 2015 r., § 77.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ KPD, art. 37(d).

wolności prawo do niezwłocznego zaskarżenia legalności zatrzymania przed sądem oraz do uzyskania zwolnienia, jeśli zatrzymanie jest niezgodne z prawem.¹³⁷

Komitet Praw Dziecka zachęca do wprowadzenia **instytucji pozwalających na kontrolę decyzji podjętej względem dziecka w sposób automatyczny**, zwłaszcza w sprawach mogących skutkować wpisem dziecka do rejestru karnego lub długotrwałym pozbawieniem wolności – tak by każde dziecko miało prawo do rewizji wyroku lub decyzji o pozbawieniu wolności przez wyższy, niezależny i bezstronny organ, bez konieczności samodzielnego inicjowania odwołania.¹³⁸ Dyrektywa UE 2016/800 podobnie wymaga, by decyzje o zatrzymaniu dziecka były poddawane kontroli w rozsądnym terminie, z urzędu albo na wniosek dziecka, jego adwokata lub właściwego organu sądowego.¹³⁹

Różnicowanie traktowanie i alternatywy dla detencji

Prawo międzynarodowe i standardy praw człowieka silnie podkreślają, że **zróżnicowanie traktowania dzieci (*diversion*) powinno być podstawową reakcją państwa względem dzieci wchodzących w konflikt z prawem**. *Diversion* oznacza zasadniczo filozofię postępowania pozwalającą rozwiązać sprawę dziecka bez formalnego inicjowania postępowania sądowego, lecz za pomocą skierowania dziecka do odpowiednich programów, usług lub interwencji środowiskowych.¹⁴⁰ W praktyce oznacza to unikanie lub zawieszanie postępowania karnego na rzecz reakcji wspierających rozwój, odpowiedzialność i reintegrację dziecka.¹⁴¹

Zgodnie z Komentarzem Generalnym nr 24 Komitetu Praw Dziecka, filozofia ***diversion* powinna być preferowanym sposobem postępowania z dziećmi w większości przypadków**.¹⁴² Państwa zachęca się do stałego rozszerzania zakresu przestępstw, wobec których zróżnicowane traktowanie jest możliwe, w tym, gdy stosowne, przestępstw poważnych.¹⁴³ Podobnie Rada Europy wzywa do promowania alternatyw dla postępowania sądowego, takich jak mediacja, *diversion* i alternatywne metody rozwiązywania sporów, gdy najlepiej służą interesowi dziecka.¹⁴⁴ Dyrektywa UE 2016/800 wymaga również, by państwa zapewniły właściwym organom możliwość stosowania środków alternatywnych do detencji, gdy tylko jest to możliwe.¹⁴⁵

¹³⁷ MPPOiP, art. 9(4).

¹³⁸ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 62.

¹³⁹ Dyrektywa UE 2016/800, art. 10(2).

¹⁴⁰ KPD, art. 40(3)(b).

¹⁴¹ UNICEF, 2022. *Diversion of Children in Conflict with the Law from Formal Judicial Proceedings in Europe and Central Asia*, s. 2.

¹⁴² Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 16.

¹⁴³ Tamże, § 16.

¹⁴⁴ Wytoczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja IV.B, § 24.

¹⁴⁵ Dyrektywa UE 2016/800, art. 11.

Możliwości zróżnicowanego traktowania powinny być **dostępne od najwcześniejszego możliwego momentu** po wejściu dziecka w kontakt z systemem wymiaru sprawiedliwości i na każdym kolejnym etapie postępowania.¹⁴⁶ Takie traktowanie powinno być postrzegane nie jako kara, lecz jako szansa – sposób zawieszenia formalnego postępowania sądowego, które może zostać całkowicie zakończone po satysfakcjonującym ukończeniu programu zróżnicowanego traktowania.¹⁴⁷ Co istotne, dziecko musi wyrazić swobodną i świadomą zgodę oraz musi mieć dostęp do pomocy prawnej i innej, by ocenić, czy proponowany środek dywersyjny jest właściwy i służy jego najlepszemu interesowi.¹⁴⁸

3.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu

Mimo że prawo i standardy międzynarodowe wymagają, by pozbawienie wolności było stosowane jedynie jako środek ostateczny, na możliwie najkrótszy czas i z zachowaniem ścisłych gwarancji procesowych oraz standardów dotyczących warunków detencji, wszystkie sześć analizowanych państw konsekwentnie nie wypełnia tych zobowiązań.

Pozbawienie wolności w postępowaniu karnym

Poniższe problemy dotyczą pozbawienia wolności dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych – zarówno podejrzanych w tymczasowym aresztowaniu, jak i osób skazanych.

W *Niderlandach* dzieci w wieku 12–17 lat mogą być skazane na pobyt w zakładzie dla nieletnich – do roku dla dzieci w wieku 12–15 lat i do dwóch lat dla dzieci w wieku 16–17 lat. Sąd może też zastosować środek PIJ (umieszczenie w instytucji ochrony i opieki dla młodzieży), gdy uzna, że dziecko wymaga intensywnego leczenia, w tym przy zaburzeniach zachowania lub poważnych przestępstwach.¹⁴⁹ Środek ten oznacza pozbawienie wolności na minimum trzy lata, z możliwością wydłużenia do siedmiu. Co istotne, na wniosek prokuratury PIJ może zostać zamieniony na środek leczniczy dla dorosłych (*terbeschikkingstelling*, TBS) – umieszczenie w zamkniętym ośrodku psychiatrycznym dla dorosłych, w przypadkach poważnych przestępstw i osób uznanych za niebezpieczne.¹⁵⁰ Środek

¹⁴⁶ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 16.

¹⁴⁷ Tamże, § 72. *Diversion* może być zastosowana tylko wobec dzieci powyżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej, ponieważ dzieci poniżej tego wieku nie mogą podlegać odpowiedzialności karnej, a więc nie można wobec nich zastosować dywersji od postępowania, które nie może zostać prawnie wszczęte. UNICEF, 2022, jw.

¹⁴⁸ UNICEF, 2022, jw.

¹⁴⁹ Rząd Niderlandach, *Penalties for juvenile offenders*; Joost Richards, Sanne Hillege, Lieke van Domburgh, 2020. *De PIJ-maatregel*; Badania podstawowe ACCESS, s. 46.

¹⁵⁰ Art. 77tc holenderskiego kodeksu karnego; Badania podstawowe ACCESS, s. 46.

ten nie ma określonego maksymalnego czasu trwania, co tworzy ryzyko bardzo długiego, potencjalnie nieokreślonego pozbawienia wolności dzieci.¹⁵¹

Szerszym problemem w wielu badanych krajach jest praktyka przekazywania dzieci do sądów dla dorosłych lub stosowania wobec nich wyroków właściwych dla dorosłych, co jest niezgodne z międzynarodowymi standardami praw dziecka.¹⁵² W *Niderlandach* sąd może zastosować wyrok dla dorosłych wobec dzieci w wieku 16–17 lat, gdy uzasadnia to waga czynu, charakter sprawcy lub okoliczności sprawy.¹⁵³ Może to skutkować znacznie surowszą karą, w tym do 30 lat pozbawienia wolności oraz zastosowaniem środków psychiatrycznych tożsamy jak w przypadku dorosłych (takimi jak TBS).¹⁵⁴ Podobnie w *Belgii*, mechanizm „*dessaisissement*” (*uithandengeving*) pozwala przekazać nieletnich w wieku od 16 lat do sądów dla dorosłych, jeśli są obwinieni o poważne przestępstwa i środki ochronne uznano za niewystarczające.¹⁵⁵ Mechanizmy te tworzą ryzyko, że dzieci podlegają sankcjom i reżimom przewidzianym dla dorosłych, w tym długotrwałemu pozbawieniu wolności, co stoi w opozycji do zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Kolejnym utrzymującym się problemem w trzech jurysdykcjach jest niezapewnienie separacji dzieci od dorosłych w detencji. W *Polsce* dzieci w tymczasowym aresztowaniu często nie są separowane od dorosłych osadzonych.¹⁵⁶ W *Niderlandach* dzieci mogą być przetrzymywane w tych samych placówkach co dorośli podczas zatrzymania policyjnego, bezpośrednio po aresztowaniu.¹⁵⁷ *Czechy* nie mają prawnego zakazu umieszczania dzieci wraz z dorosłymi w placówkach psychiatrycznych.¹⁵⁸

W *Niderlandach* systemowe niedobory kadrowe, wysoka absencja chorobowa i zamykanie placówek wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich od 2021 r. doprowadziły do ograniczenia nadzoru i wsparcia dla młodych sprawców – niektórzy są zamykani w celach, zamiast uczestniczyć w zajęciach edukacyjnych, terapeutycznych i reintegracyjnych.¹⁵⁹ Z powodu niedoboru miejsc w środowiskowych alternatywach istnieje ryzyko, że dzieci w detencji nie otrzymają

¹⁵¹ Badania podstawowe ACCESS, s. 46; Schmidt, E.P., Rap, S.E., Liefwaard, T., „Young Adults in the Justice System”, *Youth Justice*, t. 21(2), 2021, s. 172-191, 181.

¹⁵² Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 30.

¹⁵³ Art. 77b holenderskiego kodeksu karnego.

¹⁵⁴ Badania podstawowe ACCESS, s. 46.

¹⁵⁵ Dekret Wspólnoty Francuskiej z 18 stycznia 2018 r. o kodeksie prewencji, pomocy młodzieży i ochrony dziecka, art. 125.

¹⁵⁶ Badania podstawowe ACCESS, s. 57.

¹⁵⁷ Tamże, s. 46.

¹⁵⁸ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (Czechy), 2024. *Vulnerable Groups in Protective Treatment*, s. 5, 10.

¹⁵⁹ Inspektorat Sprawiedliwości i Bezpieczeństwa (Niderlandy), 2021. *Inspectorates call for swift solutions to problems in juvenile detention institutions*. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 47.

w odpowiednim momencie przepustki lub potrzebnego wsparcia reintegracyjnego i będą musiały pozostać w zamkniętej instytucji dłużej, niż to jest konieczne.¹⁶⁰

Ograniczenia budżetowe i efektywnościowe często osłabiają zaangażowanie krajów stosowanie alternatyw względem detencji. W *Czechach*, choć ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich formalnie wprowadza zasady sprawiedliwości naprawczej, rzadko są one wykorzystywane w praktyce jako alternatywa dla detencji.¹⁶¹ Podobnie w *Belgii* ograniczenia zasobów i brak standaryzowanych indywidualnych ocen dzieci podejrzanych lub oskarżonych¹⁶² – które powinny kierować decyzjami prokuratorów i sądów co do właściwych środków – utrudniają szersze wykorzystanie alternatyw dla detencji, takich jak nadzór wychowawczy czy mediacja.¹⁶³ W *Niderlandach* przyjęte wytyczne wskazują, że interwencje naprawcze powinny być dostępne we wszystkich sprawach z udziałem młodzieży,¹⁶⁴ jednak w praktyce mediacja ofiara–sprawca i mediacja w sprawach karnych są stosowane tylko w niewielkiej liczbie przypadków.

Kolejnym wyzwaniem systemowym jest nierówna dostępność środków różnicujących traktowanie nieletnich, która w nieproporcjonalny sposób dotyka grupy narażone na wykluczenie. Na przykład na *Słowacji* Prokuratura Generalna odnotowała, że znaczna część przestępstw młodzieżowych dotyczy kradzieży popełnianych przez dzieci ze środowisk ekonomicznie wrażliwych.¹⁶⁵ Dzieci te często nie mają dostępu do pomocy prawnej przed formalnym postawieniem im zarzutów i nieproporcjonalnie częściej podlegają środkom izolacyjnym, przy niewielkiej liczbie skutecznych alternatyw.¹⁶⁶ Ograniczone korzystanie ze środków różnicujących traktowanie nie tylko utrwała nierówności, ale też przyczynia się do nadreprezentacji dzieci narażonych na wykluczenie w placówkach detencyjnych.

Faktyczne pozbawienie wolności poza postępowaniem karnym

W kilku badanych krajach dzieci podejrzane lub oskarżone o przestępstwa mogą zostać skierowane na ścieżki niezwiązane z prawem karnym – środki prawa rodzinnego, środki ochronne, umieszczenie edukacyjne lub instytucjonalne – które

¹⁶⁰ Na podstawie dyskusji podczas warsztatów internetowych z pracownikami socjalnymi i kuratorami, 28 kwietnia i 5 maja 2025 r.

¹⁶¹ Večerka, K., Hulmáková, J., Štěchová, M., 2019, jw., s. 58; zob. także Hulmáková, J. i in., 2024. *Children under Fifteen in the Juvenile Justice System*, s. 33, 55-56; Badania podstawowe ACCESS, s. 31.

¹⁶² Art. 7 dyrektywy UE 2016/800 wymaga od państw zapewnienia indywidualnej oceny każdego dziecka podejrzanego lub oskarżonego, uwzględniającej osobowość, dojrzałość, sytuację ekonomiczną, społeczną i rodzinną oraz szczególne podatności na zranienie. Zob. także ICJ, 2021. *Recommendations on the Main Principles Governing the Individual Assessment of Children in Conflict with the Law*.

¹⁶³ Badania podstawowe ACCESS, s. 20; De Bondt, W., Vercruyse, L., 2021, jw., s. 53-55.

¹⁶⁴ Rząd Niderlandach, 2019. *Beleidskader herstelrechtvoorzieningen gedurende het strafproces*, dokumenty parlamentarne II 2018/19, 43775 VI, nr 115.

¹⁶⁵ Badania podstawowe ACCESS, s. 66.

¹⁶⁶ Tamże, s. 66.

skutkują faktycznym pozbawieniem wolności bez gwarancji procesowych właściwych postępowaniu karnemu.

Powtarzającym się problemem we wszystkich badanych krajach jest to, że dzieci w konflikcie z prawem mogą być kierowane do instytucji formalnie określanych jako edukacyjne lub poprawcze, gdzie ich pobyt często stanowi *de facto* pozbawienie wolności.¹⁶⁷ Takie umieszczenie zwykle wiąże się z podobnym poziomem ograniczeń swobody przemieszczania się, nadzoru i izolacji od rodziny i społeczeństwa, narzucanym pod pozorem prawa rodzinnego i środków ochronnych.¹⁶⁸

Jednym z głównych czynników w tym zakresie jest wzajemne przenikanie się ram prawa rodzinnego i karnego, obserwowane np. w *Czechach* i na *Słowacji*. Istota problemu polega na wykorzystywaniu środków przez tamtejsze systemy prawne instytucji prawa rodzinnego jako quasi-karnych narzędzi. Pozwala to obejść gwarancje procesowe przysługujące dzieciom na gruncie prawa karnego i narusza prawo dzieci do rzetelnego procesu.¹⁶⁹ Dotyczy to zwłaszcza dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej (zob. rozdział III, sekcja 2).

W *Czechach* i na *Słowacji* dzieci są często umieszczane w zamkniętych lub półzamkniętych placówkach edukacyjnych na podstawie instytucji prawa rodzinnego, którym przyznaje się priorytet wobec alternatyw środowiskowych.¹⁷⁰ W *Czechach* podejrzenie naruszenia prawa karnego przez dziecko jest często równolegle traktowane jako problem behawioralny i rozwiązywane środkami prawa rodzinnego prowadzącymi do umieszczenia w opiece instytucjonalnej.¹⁷¹ Umieszczenie to może następować w tych samych typach placówek, co dla dzieci wchodzących w konflikt z prawem,¹⁷² w tym w zamkniętych placówkach wychowawczych o sztywnym reżimie i harmonogramie.¹⁷³ Środki te w nieproporcjonalny sposób dotyczą dzieci strukturalnie narażone na marginalizację – ubogie, wykluczone społecznie lub z niepełnosprawnościami psychospołecznymi¹⁷⁴ – podczas gdy dzieci z bardziej stabilnych rodzin częściej korzystają z alternatyw środowiskowych.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Tamże, s. 7, 10.

¹⁶⁸ Sankcje opiekuńcze to „prawne środki przymusu stosowane wobec osoby nie w celu jej ukarania, lecz skorygowania jej nieprawidłowości”. David Garland, „The Birth of the Welfare Sanction”, *British Journal of Law and Society*, t. 8(1), 1981, s. 29-45, 40.

¹⁶⁹ Badania podstawowe ACCESS, s. 6-7.

¹⁷⁰ Tamże, s. 10.

¹⁷¹ Tamże, s. 35-36.

¹⁷² Tamże, s. 36.

¹⁷³ Tamże, s. 30.

¹⁷⁴ Badania podstawowe ACCESS, s. 35-36.

¹⁷⁵ Na podstawie dyskusji podczas warsztatów internetowych dla sędziów, 14 i 21 maja 2025 r.

Na *Słowacji* dzieci mogą być umieszczane w centrach reedukacyjnych na podstawie mechanizmów prawa cywilnego – środków tymczasowych,¹⁷⁶ środków wychowawczych¹⁷⁷ lub opieki instytucjonalnej¹⁷⁸ – czasem jedynie na podstawie podejrzenia, a nie udowodnionego im popełnienia czynu karalnego.¹⁷⁹ Choć prawo przewiduje weryfikację decyzji o umieszczeniu dziecka w detencji co sześć miesięcy,¹⁸⁰ przeglądy te są często powierzchowne.¹⁸¹ W praktyce, raz umieszczone dziecko może pozostawać w takiej instytucji do osiągnięcia pełnoletności lub 19. roku życia,¹⁸² co w niektórych przypadkach przekracza nawet maksymalny wymiar kary, jaki groziłby za czyn, który był podstawą umieszczenia.¹⁸³ Sytuacja w *Czechach* jest podobna: choć instytucje określane są jako „domy dziecka ze szkołą” lub „zamknięte placówki edukacyjne”, pełnią funkcję zbliżoną do jednostek typowo detencyjnych i budzą podobne obawy co do przedłużonego i niedostatecznie kontrolowanego pozbawienia wolności dzieci.

Stosowanie pozbawienia wolności w *Czechach* budzi szczególne zaniepokojenie wobec dzieci objętych tzw. środkami ochronnymi, w tym „leczeniem ochronnym”,¹⁸⁴ które może wiązać się z umieszczeniem w szpitalu psychiatrycznym. Środki te są szczególnie problematyczne dla dzieci z niepełnosprawnościami psychicznymi lub psychospołecznymi. Tego rodzaju umieszczenie może być orzekane nie tylko za poważne przestępstwa, ale również za czyny drobne, takie jak kradzież, chuligaństwo czy uszkodzenie własności.¹⁸⁵

Choć prawo czeskie ogranicza czas pozbawienia wolności nieletnich¹⁸⁶ – generalnie do połowy kary możliwej dla dorosłych, nie więcej niż pięć lat, a w wyjątkowych przypadkach dziesięć – „leczenie ochronne” często nie ma jasno określonych granic czasowych w ustawie.¹⁸⁷ Takie nieokreślone środki, bez wyraźnie zdefiniowanego maksymalnego czasu trwania, są niezgodne z prawem do wolności i z wymogiem, by detencja trwała możliwie najkrócej.¹⁸⁸

¹⁷⁶ Ustawa nr 161/2015 Zb. (Słowacja), kodeks postępowania nieprocesowego, art. 367.

¹⁷⁷ Ustawa nr 36/2005 Zb. (Słowacja) o rodzinie, art. 37(3).

¹⁷⁸ Tamże, art. 54.

¹⁷⁹ Badania podstawowe ACCESS, s. 67.

¹⁸⁰ Obowiązek regularnego przeglądu zasadności okresu umieszczenia dziecka jest wprost uregulowany w prawie słowackim w odniesieniu do środków prawa rodzinnego, lecz nie w odniesieniu do karnego środka wychowania ochronnego.

¹⁸¹ Prokuratura Generalna Republiki Słowackiej, 2024. *Assessment of the State of Legality in Re-education Centres*, s. 7.

¹⁸² Wydłużenie do 19. roku życia możliwe dla wychowania ochronnego na podstawie art. 103(2) kodeksu karnego.

¹⁸³ Badania podstawowe ACCESS, s. 68.

¹⁸⁴ Art. 99 kodeksu karnego (Czechy); CPT, 2025. *Report to the Czech Government on the visit to Czechia carried out... from 16 to 26 April 2024*, CPT/Inf (2025) 1, przyp. 43.

¹⁸⁵ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (Czechy), 2024. *Vulnerable Groups of People in Protective Treatment*, s. 7. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 41.

¹⁸⁶ „Nieletni” to osoba, która w chwili popełnienia czynu (zwanego „przewinieniem” w przypadku nieletnich) miała co najmniej 15 lat, ale nie ukończyła 18.

¹⁸⁷ Na podstawie dyskusji podczas warsztatów internetowych dla sędziów, 14 i 21 maja 2025 r.

¹⁸⁸ KPD, art. 37(b).

Ponadto rozwój edukacyjny, fizyczny i psychologiczny dzieci pozbawionych wolności – niezależnie od tego, czy na podstawie środków karnych czy umieszczenia w ramach prawa rodzinnego lub ochronnego – jest często niedostatecznie wspierany. Na *Słowacji* zgłaszano poważne zaniepokojenie zgodnością ze standardami prawnymi i ogólnymi warunkami w centrach reedukacyjnych, opisywanymi jako niehumanitarne. Odnotowywano także przypadki przemocy seksualnej wobec dzieci.¹⁸⁹ W *Czechach* podobne obawy dotyczą dzieci w konflikcie z prawem umieszczonych w szpitalach psychiatrycznych na podstawie przywołanego wyżej „leczenia ochronnego”. Często bywa, że dostęp do edukacji w trakcie wykonywania tego środka jest niezapewniony,¹⁹⁰ a dzieci mogą być niepotrzebnie izolowane, z ograniczonym kontaktem z rówieśnikami.¹⁹¹

W *Bułgarii* dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej (do 14 lat) nie mogą być sądzone ani karane na podstawie prawa karnego. Mimo to, gdy zarzuca się im czyn, który u starszej osoby stanowiłby przestępstwo, mogą podlegać postępowaniu zbliżonemu do karnego – prowadzonemu na podstawie ustawy o zwalczaniu przestępczości młodzieżowej, a nie kodeksu karnego. Może ono jednak skutkować umieszczeniem dziecka w placówce społeczno-edukacyjnej lub poprawczej z internatem.¹⁹² Dzieci i ich opiekunowie prawni nie mają możliwości złożenia do sądu wniosku o kontrolę decyzji umieszczających dziecko w takim miejscu, mimo że oznacza ono pozbawienie wolności. Praktyka ta wydaje się niezgodna z gwarancjami *habeas corpus* na podstawie art. 9(4) MPPOiP, art. 5(4) EKPC oraz art. 37(d) KPD.

3.3. Dobre praktyki

Niektóre kraje podjęły ważne kroki, by dostosować praktykę krajową do standardów międzynarodowych i ograniczyć szkodliwy wpływ pozbawienia wolności na dzieci. Kilka jurysdykcji wypracowało ustrukturyzowane podejścia gwarantujące, że detencja jest stosowana tylko jako środek ostateczny.

Alternatywy dla detencji

- W *Belgii* prawo wprost przewiduje, że detencja w postępowaniu karnym wobec dzieci może być stosowana tylko jako środek ostateczny, na możliwie najkrótszy czas,¹⁹³ a pozbawienie wolności musi być poprzedzone

¹⁸⁹ Prokuratura Generalna Republiki Słowackiej, 2024, jw. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 68.

¹⁹⁰ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich (Czechy), 2019. *Protective Treatment, Coercive Measures and Other Issues: Report from Systematic Visits*, s. 30. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 40.

¹⁹¹ Páv, M., Švarc, J., 2018. *Current State and Recommendations for the Further Development of the Network of Protective Treatment*. Praga: Ministerstwo Zdrowia.

¹⁹² Zob. ustawę o zwalczaniu przestępczości młodzieżowej (Bułgaria).

¹⁹³ Regulacje na poziomie wspólnot i regionów: Flandria – art. 20 § 2 dekretu o przestępczości młodzieżowej (priorytet środków naprawczych); Bruksela – rozporządzenie brukselskie priorytetyzujące wsparcie w środowisku

systematycznym rozważeniem środków alternatywnych – naprawczych, edukacyjnych lub nadzorczych (np. wsparcie specjalistów, warunkowy pobyt w rodzinie lub umieszczenie w placówkach nieizolacyjnych).¹⁹⁴

- W *Niderlandach*, w postępowaniu karnym, dzieci mogą zostać zwolnione z tymczasowego aresztowania pod określonymi warunkami. Wśród nich wymienić można m.in. udział w poradnictwie, obowiązek zgłaszania się do określonych instytucji, poddanie się ograniczeniom dotyczącym przebywania w określonych miejscach lub zażywania określonych substancji, obowiązku uczęszczania do szkoły lub zachowania ustrukturyzowanego trybu dnia.¹⁹⁵
- W *Bułgarii* organy stosują środki alternatywne do detencji wszędzie, gdzie to możliwe – w tym nadzór rodzicielski lub opiekuńczy, nadzór szkoły, personelu placówki poprawczej, inspektora służb pedagogicznych dla dzieci, albo członka lokalnej komisji ds. zwalczania przestępczości młodzieżowej.¹⁹⁶
- W *Czechach* Służba Probacji i Mediacji pilotażowo wprowadziła i promuje konferencje grup rodzinnych, gromadzące dziecko, rodzinę i inne strony w celu znalezienia konstruktywnych rozwiązań dostosowanych do potrzeb dziecka.¹⁹⁷ Mechanizm ten, choć nieformalnie uregulowany i czasem wymagający zgody prokuratora, może wpływać na decyzje sądu lub prokuratora, w tym te odnoszące się do alternatyw dla detencji.

Warunki detencji uwzględniające potrzeby dziecka

- Niektóre kraje podjęły istotne kroki, by ograniczyć szkodliwość pozbawienia wolności i dostosować praktykę jego realizacji do standardów praw dziecka. W *Niderlandach* dzieci, które normalnie byłyby umieszczone w tymczasowym aresztowaniu, mogą pozostać w domu, u rodziny zastępczej lub w niewielkich placówkach wymiaru sprawiedliwości dla młodzieży.¹⁹⁸ Takie placówki – obecnie tylko pięć w całym kraju – są zwykle bliżej miejsca zamieszkania dziecka i pozwalają na kontynuację nauki oraz zachowanie życia prywatnego i rodzinnego.¹⁹⁹

życia młodej osoby; Walonia – dekret waloński, priorytet prewencji (art. 1), wyłączenie pozbawienia wolności poza wyjątkowymi przypadkami (art. 63).

¹⁹⁴ Defence for Children International Belgium, 2015. *A practical guide for lawyers representing children in conflict with the law*, s. 54, 97-98. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 21.

¹⁹⁵ Holenderski Kodeks postępowania karnego, art. 493(1); rozporządzenie o wykonywaniu decyzji karnych, art. 2.6. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 45.

¹⁹⁶ Badania podstawowe ACCESS, s. 26.

¹⁹⁷ Na podstawie dyskusji podczas warsztatów internetowych dla sędziów, 14 i 21 maja 2025 r.

¹⁹⁸ Holenderski Kodeks postępowania karnego, art. 493(3). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 45.

¹⁹⁹ Badania podstawowe ACCESS, s. 46.

- Kluczową gwarancją pozostaje **ściśła separacja dzieci od dorosłych** w detencji, chroniąca ich bezpieczeństwo i dobrostan. W *Czechach* dzieci muszą być przetrzymywane odrębnie od dorosłych – zarówno w tymczasowym aresztowaniu, jak i po skazaniu – nawet po ukończeniu 18 lat, gdy uzasadniają to okoliczności i najlepszy interes wszystkich zaangażowanych nieletnich.²⁰⁰
- W *Belgii* ściśła separacja dzieci od dorosłych jest stosowana na każdym etapie postępowania; nawet gdy sprawa dziecka zostaje przekazana do sądu dla dorosłych, pozostaje ono w dedykowanej placówce dla młodzieży do osiągnięcia 18 lat, po czym może zostać przeniesione do systemu dla dorosłych.²⁰¹

Poza separacją od dorosłych, kilka państw podjęło dodatkowe kroki, by **wesprzeć rozwój i dobrostan dzieci pozbawionych wolności**. Poniższe przykłady ilustrują dobre praktyki w zapewnianiu odpowiednich warunków i wsparcia w detencji. Nie oznaczają jednak przyzwolenia na preferowanie detencji kosztem alternatywnych środków środowiskowych.

- W *Belgii* dzieci pozbawione wolności w ramach postępowania karnego są umieszczane w Publicznych Instytucjach Ochrony Młodzieży (IPPJ), gdzie mają większy dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, stałego kontaktu z rodziną i wolności wyznania.²⁰²
- W *Polsce* policyjne izby dziecka są wyposażone w przestrzenie rekreacyjne, biblioteki i sprzęt audiowizualny, a personel jest przeszkolony w rozumieniu psychologicznych potrzeb dzieci w detencji.²⁰³

Mechanizmy nadzoru i odpowiedzialności mają kluczowe znaczenie dla ochrony dzieci w detencji.

- Na *Słowacji* niedawne zmiany legislacyjne dały Rzecznikowi Praw Obywatelskich uprawnienia do monitorowania więzień i innych miejsc, gdzie

²⁰⁰ Ustawa nr 293/1993 Zb. o tymczasowym aresztowaniu, art. 26(1); ustawa nr 218/2003 Zb. o postępowaniu w sprawach nieletnich, art. 79(1). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 28.

²⁰¹ De Bondt, W., Vercruyssen, L., 2021, jw., s. 63; Defence for Children International Belgium, 2018. *My Lawyer, My Rights*, s. 55. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 21.

²⁰² Defence for Children International Belgium, 2015, jw., s. 55, 97-98; De Schutter, O., i in. (red.), 2015. *Education of Children Deprived of Liberty*. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 21.

²⁰³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 4 czerwca 2012 r. w sprawie pomieszczeń przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, pokoi przejściowych, tymczasowych pomieszczeń przejściowych i policyjnych izb dziecka (tekst jedn., Dz.U. 2023, poz. 2672, ze zm.). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 56.

dzieci mogą być pozbawione wolności, co wspiera humanitarne traktowanie i transparentność praktyki.²⁰⁴

Wykreślanie danych z rejestru karnego

Minimalizowanie długotrwałych szkód wobec dzieci w konflikcie z prawem jest silnie akcentowane w międzynarodowych standardach praw dziecka. Wykracza to poza samo odejście od detencji i formalnego postępowania karnego. Obejmuje również odpowiedzialne zarządzanie danymi w rejestrze karnym po kontakcie dziecka z wymiarem sprawiedliwości.

Komitet Praw Dziecka zaleca, by państwa wprowadziły przepisy umożliwiające usunięcie wpisów z rejestru karnego dziecka po osiągnięciu 18 lat – automatycznie lub, w wyjątkowych przypadkach, po niezależnym przeglądzie.²⁰⁵ Podobnie Rada Europy podkreśla, że dla wsparcia reintegracji dane w rejestrze karnym dzieci powinny pozostać poufne i niedostępne poza systemem wymiaru sprawiedliwości po osiągnięciu przez dziecko dorosłości.²⁰⁶ Ujawnienie powinno być dopuszczalne tylko w wyjątkowych okolicznościach – przy poważnych przestępstwach, względach bezpieczeństwa publicznego lub pracy z dzieckiem.²⁰⁷ Co istotne, stosowanie środków różnicujących traktowanie (*diversion*) nigdy nie powinno skutkować wpisem danych dziecka do rejestru karnego. Poufne dane o środkach różnicujących traktowanie mogą być przechowywane do celów administracyjnych lub badawczych, ale Komitet Praw Dziecka podkreśla, że nie mogą być traktowane jak wyrok skazujący ani wykorzystywane do tworzenia rejestru karnego.²⁰⁸ Kluczowa jest poufność: dostęp do takich danych powinien być ściśle ograniczony do osób bezpośrednio zaangażowanych w postępowanie.²⁰⁹

Większość z sześciu badanych krajów ma systemy gwarantujące usunięcie po określonym czasie danych dziecka z rejestru karnego. Niemniej praktyka ukazuje, że wciąż aktualne są w nich wyzwania związane z konsekwencją i transparentnością. W niektórych państwach wymóg okazania ww. danych może wciąż pojawiać się przy ubieganiu się o pracę – czasem ograniczone do stanowisk wymagających szczególnego zaufania, a w innych przypadkach dostępne szerzej.

Niektóre kraje wypracowały dobre praktyki w tym zakresie: zróżnicowane traktowanie nieletniego w *Belgii* i *Niderlandach* zwykle nie prowadzi do wpisu do rejestru karnego. Również detencja w *polskich* zakładach poprawczych dla

²⁰⁴ Ustawa nr 110/2023 Zb. zmieniająca ustawę nr 564/2001 o Rzeczniku Praw Obywatelskich; ustawa nr 176/2015 Zb. o Komisarzu Praw Dziecka i Komisarzu Praw Osób z Niepełnosprawnościami, art. 4(1)(b)(2) w związku z art. 4(2)(h).

²⁰⁵ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 71.

²⁰⁶ Wytoczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja IV.2, § 83.

²⁰⁷ Tamże, § 83.

²⁰⁸ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 18(f).

²⁰⁹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 67; zob. także Komentarz Generalny nr 10, § 66.

nioletnich nie skutkuje takim wpisem. W *Belgii* dzieci mogą wnioskować do sędziego o usunięcie wpisu po osiągnięciu 18 lat, jeśli upłynęło pięć lat od zakończenia wykonania wyroku lub kary. W *Bułgarii* jeśli dziecko odbędzie wyrok i nie popełni przestępstwa w ciągu dwóch lat, dane dziecka są automatycznie usuwane z rejestru. W *Niderlandach* dzieci oskarżone o drobne przestępstwa mogą być poddane środkom różnicującym postępowanie, a jeśli nie popełnią ponownie przestępstwa, dane o popełnionych przez nie drobnych przestępstwach są usuwane z rejestru. Z kolei rejestry dotyczące poważnych przestępstw i przestępstw seksualnych mogą być przechowywane bez ograniczeń czasowych.

III. Wspólne wyzwania dla korzystania przez dzieci z ich praw

1. Praktyki dyskryminacyjne wpływające na korzystanie z praw procesowych

1.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego

Zasada niedyskryminacji jest zapisana w kilku podstawowych instrumentach prawa międzynarodowego i regionalnego, stanowiąc fundament rzetelnego i równego traktowania we wszystkich postępowaniach prawnych, w tym dotyczących dzieci. MPPOiP wymaga od państw zagwarantowania praw wszystkim osobom bez różnicowania ze względu na rasę, płeć, język, religię lub inny status,²¹⁰ zapewniając równość przed prawem i ochronę przed dyskryminacją.²¹¹ Na poziomie regionalnym instrumenty takie jak Karta praw podstawowych UE przewidują szerszy katalog zakazanych podstaw dyskryminacji: zakazana jest wszelka dyskryminacja, w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, opinie polityczne lub inne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.²¹²

KPD wymaga od państw zapewnienia, że wszystkie dzieci korzystają ze swoich praw na podstawie Konwencji „bez jakiegokolwiek dyskryminacji” i nakłada obowiązek podjęcia „wszelkich właściwych środków” w celu ochrony dzieci przed taką dyskryminacją.²¹³ Dodatkowo KPD zobowiązuje państwa do traktowania każdego dziecka oskarżonego o przestępstwo „w sposób zgodny z poszanowaniem godności i wartości dziecka”.²¹⁴ Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami (KPON) podkreśla znaczenie racjonalnych dostosowań promujących równość i eliminujących dyskryminację, wyjaśniając, że środki niezbędne do osiągnięcia faktycznej równości nie powinny być uznawane za dyskryminujące.²¹⁵

Podobnie Rada Europy wymaga, by prawa dzieci były chronione „bez dyskryminacji z jakiegokolwiek powodu”, w tym między innymi ze względu na płeć, pochodzenie etniczne, status społeczno-ekonomiczny, niepełnosprawność, status migracyjny lub przynależność do grupy mniejszościowej.²¹⁶ Dyrektywa UE

²¹⁰ MPPOiP, art. 2.

²¹¹ MPPOiP, art. 26.

²¹² Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. C 326/391 z 26.10.2012.

²¹³ KPD, art. 2(1).

²¹⁴ KPD, art. 40(1).

²¹⁵ Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami (KPON), przyjęta 12 grudnia 2006 r. rezolucją A/RES/61/106, art. 5.

²¹⁶ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja IV.D, § 1.

2016/800 wzmacnia to zobowiązanie, wymagając od państw zapewnienia, by dzieci były „zawsze traktowane w sposób chroniący ich godność”.²¹⁷

Dyskryminacja systemowa pozostaje jednak istotnym problemem w kontekście dzieci wchodzących w konflikt z prawem. Jest często powszechna i głęboko zakorzeniona w strukturach społecznych, prawie i praktykach instytucjonalnych, tworząc trwałe nierówności dla niektórych grup, a uprzywilejowując inne.²¹⁸ Komitet Praw Dziecka podkreślił, że prawo do niedyskryminacji na podstawie KPD wymaga nie tylko zakazu nierównego traktowania, lecz również aktywnych działań zapewniających, że wszystkie dzieci mogą rzeczywiście korzystać ze swoich praw.²¹⁹ Wymaga to podjęcia pozytywnych kroków przeciwdziałających nierównościom merytorycznym oraz reformy strukturalnych i kulturowych warunków utrwalających wykluczenie.²²⁰

Rada Europy uznaje, że w niektórych przypadkach **konieczne mogą być środki wyrównawcze**, by zapewnić rzeczywistą równość wśród dzieci. Wzywa państwa do zapewnienia odpowiedniej ochrony i wsparcia dzieciom szczególnie narażonym na wykluczenie – migrantom, małoletnim bez opieki, dzieciom z niepełnosprawnościami, dzieciom romskim oraz dzieciom przebywającym w instytucjach lub bez stałego miejsca zamieszkania.²²¹

Wreszcie, zapobieganie dyskryminacji wymaga też **szkoleń interdyscyplinarnych, uwzględniających różnorodność kulturową**, dla wszystkich specjalistów zaangażowanych w wymiar sprawiedliwości dla dzieci. Komitet Praw Dziecka podkreśla potrzebę szkoleń opartych na wiedzy o rozwoju dziecka, przyczynach przestępczości młodzieżowej, specyficznych podatnościach grup marginalizowanych oraz wykorzystaniu alternatyw dla detencji.²²²

1.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu

Mimo jasnych standardów prawnych, dzieci w konflikcie z prawem w sześciu badanych krajach UE wciąż doświadczają dyskryminującego traktowania w postępowaniu karnym. Te różnice wynikają z wielu powiązanych czynników: barier językowych i komunikacyjnych, niedostatecznego szkolenia specjalistów, błędnych ocen indywidualnych – w tym niewystarczającej oceny wieku, dojrzałości, stanu zdrowia psychicznego, podatności na zranienie i tła społecznego dziecka – oraz systemowych uprzedzeń związanych ze statusem społeczno-ekonomicznym, niepełnosprawnością czy pochodzeniem mniejszościowym.

²¹⁷ Dyrektywa UE 2016/800, art. 13(2).

²¹⁸ Komitet Praw Dziecka.

²¹⁹ Tamże.

²²⁰ Tamże.

²²¹ Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku.

²²² Komitet Praw Dziecka.

Jedną z głównych barier jest brak skutecznej komunikacji uwzględniającej językowe, kulturowe lub poznawcze potrzeby dzieci. Na *Słowacji* dzieci, dla których językiem pierwszym jest romski lub węgierski, często otrzymują informacje procesowe niedostosowane do ich języka czy tła kulturowego.²²³ W *Belgii* tłumacze nie są dostępni dla dzieci nieposługujących się żadnym z języków krajowych. Jednocześnie bywa, że nie mają odpowiedniego przeszkolenia w komunikacji przyjaznej dziecku.²²⁴ W *Czechach* potrzeby dzieci z niepełnosprawnościami intelektualnymi lub psychospołecznymi są często ignorowane – specjaliści wymiaru sprawiedliwości komunikują się z takimi dziećmi głównie w celu uzyskania zeznań, ograniczając ich udział do przesłuchania, a nie aktywnego uczestnictwa w postępowaniu.²²⁵

Główną przyczyną tych niedostatków jest brak ustrukturyzowanych, obowiązkowych szkoleń dla specjalistów pracujących z dziećmi w wymiarze sprawiedliwości. Choć pewne kursy istnieją – zwykle obejmujące podstawy komunikacji lub psychologii dziecka – są często fakultatywne i zależą od indywidualnej motywacji. Brakuje instytucjonalnych zachęt do udziału w nich. W efekcie kluczowe obszary, takie jak prawa osób z niepełnosprawnościami, kompetencje kulturowe i niedyskryminacja, są niedostatecznie uwzględniane. W *Belgii*, na przykład, choć sędziowie i prokuratorzy muszą zaliczyć szkolenie w Instytucie Szkolenia Sądowego, program nie zawiera istotnych treści o świadomości międzykulturowej i różnorodności.²²⁶ Czynniki takie jak kultura, religia, niestabilność ekonomiczna i ograniczona znajomość języka są często niedoszacowywane jako źródła podatności na zranienie.²²⁷ W efekcie potrzeby dzieci LGBTQ+, dzieci z niepełnosprawnościami oraz dzieci z mniejszości kulturowych lub językowych są niedostatecznie uwzględniane. Podobnie w *Polsce* szkolenia w ramach aplikacji adwokackiej i sędziowskiej nie obejmują specjalistycznych kursów dotyczących pracy z dziećmi z grup narażonych na wykluczenie.²²⁸

Te niedostatki przejawiają się również w sposobie przeprowadzania indywidualnej oceny dziecka.²²⁹ Na *Słowacji* i w *Czechach* sytuacja ekonomiczna, społeczna i rodzinna dziecka jest często przedstawiana jako indywidualny niedostatek, a nie strukturalna nierówność.²³⁰ Na *Słowacji* dokonywane oceny indywidualne koncentrują się wąsko na diagnozach eksperckich, podczas gdy szersze czynniki

²²³ Badania podstawowe ACCESS, s. 5, 65.

²²⁴ De Bondt, W., Vercruyse, L., 2021, jw., s. 54-55. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 22.

²²⁵ Badania podstawowe ACCESS, s. 39.

²²⁶ Defence for Children International Belgium, 2018, jw., s. 55. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 22.

²²⁷ De Bondt, W., Vercruyse, L., 2021, jw., s. 54-55. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 6, 22.

²²⁸ Badania podstawowe ACCESS, s. 58.

²²⁹ Art. 7 dyrektywy UE 2016/800. Zob. także ICJ, 2021, *Recommendations on the Main Principles Governing the Individual Assessment of Children in Conflict with the Law*.

²³⁰ Badania podstawowe ACCESS, s. 7.

systemowe, takie jak ubóstwo czy wykluczenie społeczne, są przeinterpretowywane jako indywidualne wskaźniki ryzyka.²³¹ Podobnie w *Czechach* strukturalne wyzwania są wykorzystywane do uzasadniania środków przymusu, a nie traktowane jako okoliczności wskazujące na konieczność zapewnienia wsparcia.²³² Trudności w nauce i niepowodzenia szkolne są często rozpatrywane w oddzieleniu od kluczowych czynników, takich jak złe warunki mieszkaniowe czy fakt bycia dyskryminowanym, co dodatkowo zniekształca oceny.²³³ W *Belgii* przepisy prawa pozwalają ograniczyć zakres i precyzję oceny „w zależności od okoliczności sprawy”,²³⁴ co często podważa prawo dzieci z barierami językowymi lub kulturowymi do bycia poddanym wyczerpującej i pełnej ocenie indywidualnej.²³⁵

Dyskryminacja przejawia się także na wczesnych etapach postępowania karnego, zwłaszcza podczas kontaktu z policją, skierowania uwagi funkcjonariuszy na konkretne dziecko, stawiania zarzutów czy stosowaniu środków zapobiegawczych. Często przebiega wzdłuż linii społeczno-ekonomicznych. W *Niderlandach* polityki policyjne i sądowe ukierunkowane na tzw. „wrażliwe dzielnice” skutkują nieproporcjonalną rejestracją dzieci jako podejrzanych oraz wyższymi wskaźnikami tymczasowego aresztowania wśród dzieci z rodzin o niskich dochodach, migrantów i mniejszości.²³⁶ Ponad połowa wszystkich dzieci-podejrzanych mieszka w zaledwie dziesięciu procentach takich dzielnic, a blisko piętnaście procent – w jednym procencie z nich.²³⁷ Polityki takie jak podejście Top600 w Amsterdamie – zakładające działania ukierunkowane na osoby uznane na podstawie danych policyjnych i miejskich za recydywistów wysokiego ryzyka²³⁸ – są często porównywane do policyjnego profilowania predykcyjnego. Choć mają na celu ograniczenie recydywy, badania ewaluacyjne podają w wątpliwość ich skuteczność. Tymczasem polityki te wciąż w nieproporcjonalny sposób dotyczą określone grupy społeczne.²³⁹

²³¹ Tamże, s. 12.

²³² Tamże, s. 35.

²³³ Večerka, K., Hulmáková, J., Štěchová, M., 2019, jw., s. 71-72. Zob. także *Badania podstawowe ACCESS*, s. 35.

²³⁴ Art. 50 § 2 ustawy z 8 kwietnia 1965 r. (Belgia). Zob. także *Badania podstawowe ACCESS*, s. 20; *Defence for Children International Belgium*, 2015, jw., s. 63-69.

²³⁵ Tamże.

²³⁶ Dane wskazują, że spośród dzieci zarejestrowanych jako podejrzane w 2022 r., wyraźnie nadreprezentowane są dzieci z tłem migracyjnym: z holenderskich Karaibów (44/1000), Maroka (31/1000) i Surinamu (31/1000), w porównaniu z dziećmi bez tła migracyjnego (11/1000). Dzieci z rodzin o niskich dochodach (28/1000) są znacznie częściej rejestrowane niż dzieci z rodzin o wysokich dochodach (7/1000); chłopcy (21/1000) częściej niż dziewczynki (8/1000). *Badania podstawowe ACCESS*, s. 47-48.

²³⁷ *Badania podstawowe ACCESS*, s. 47.

²³⁸ PILP, *Top400: a top-down crime prevention strategy in Amsterdam*, s. 10. Zob. także *Badania podstawowe ACCESS*, s. 48.

²³⁹ Centrum badań naukowych i danych (WODC), 2023. *No indications that the Top600 approach leads to less recidivism*. Zob. także *Badania podstawowe ACCESS*, s. 48.

Podobne wzorce można zaobserwować w *Czechach*, w których dzieci romskie są częściej odbierane rodzinom w razie podejrzenia popełnienia przestępstwa.²⁴⁰ Na *Słowacji* znaczna część odnotowanej przestępczości młodzieżowej w regionie, zwłaszcza przestępstw przeciwko własności jak kradzieże, jest ściśle związana z sytuacją ekonomiczną dzieci. Mimo to, reakcja państwa zwykle priorytetyzuje środki karne, nie odnosząc się do przyczyn przestępczości.²⁴¹

Dzieci z niepełnosprawnościami doświadczają niektórych z najpoważniejszych form dyskryminacji. W *Czechach* istnieje wprost korelacja między niepełnosprawnością psychospołeczną lub intelektualną a nakładaniem środków przymusu.²⁴² Na *Słowacji* gwarancje przed pozbawieniem wolności są szczególnie słabe dla dzieci z niepełnosprawnościami:²⁴³ umieszczenie w instytucji psychiatrycznej jest dopuszczalne jako środek tymczasowy nawet wtedy, gdy dziecko nie stwarza bezpośredniego zagrożenia dla siebie lub otoczenia. Tymczasowe umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym może być orzeczone wobec dziecka nawet w sprawach, w których nie mogłoby ono zostać umieszczone w tymczasowym aresztowaniu lub szpitalu psychiatrycznym na podstawie decyzji cywilnoprawnej.²⁴⁴

1.3. Dobre praktyki

Choć w sześciu badanych krajach UE wciąż występują naruszenia praw i braki we wdrażaniu, kilka obiecujących praktyk wskazuje, jak wymiar sprawiedliwości może lepiej chronić prawa dzieci i ograniczać dyskryminujące traktowanie.

Holistyczne oceny pomagają oprzeć decyzje na najlepszym interesie dziecka i ograniczają ryzyko środków dyskryminujących lub karnych.²⁴⁵

- W *Niderlandach* indywidualne oceny dzieci podejrzanych lub oskarżonych są przeprowadzane przez Radę Ochrony Dzieci. Proces ten jest interdyscyplinarny i obejmuje psychologów, pedagogów i pracowników socjalnych.²⁴⁶ Ocena, prowadzona według szczegółowego kwestionariusza, uwzględnia społeczne, emocjonalne i edukacyjne tło dziecka. Ten model

²⁴⁰ Badania podstawowe ACCESS, s. 5, 38.

²⁴¹ Kradzieże stanowią 38,4% ogółu przestępczości młodzieżowej. Prokuratura Generalna zauważyła, że czyny te często dotyczą dzieci ze środowisk ekonomicznie defaworyzowanych, choć precyzyjne dane o korelacji między ubóstwem a przestępczością nie są dostępne. Prokuratura Generalna Republiki Słowackiej, 2024, s. 51. Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 6.

²⁴² Badania podstawowe ACCESS.

²⁴³ Tamże.

²⁴⁴ Tamże.

²⁴⁵ Oceny tego rodzaju można uznać za dobrą praktykę tylko wtedy, gdy są rzeczywiście partycypacyjne, prowadzone z dzieckiem, nie tylko w jego sprawie, oraz uwzględniają czynniki strukturalne kształtujące sytuację dziecka. Nadmierne poleganie na ramach eksperckich grozi wzmocnieniem podejść paternalistycznych lub indywidualizujących, zwłaszcza wobec dzieci z grup marginalizowanych, bardziej podatnych na profilowanie lub dyskryminację systemową.

²⁴⁶ ICJ, warsztaty internetowe dla pracowników socjalnych i kuratorów, 28 kwietnia i 5 maja 2025 r.

współpracy kontrastuje z podejściami karnymi lub wąsko diagnostycznymi i zapewnia, że interwencje są oparte na najlepszym interesie dziecka, co ogranicza ryzyko dyskryminacji lub niepotrzebnego przymusu.

Działania na rzecz lepszego **szkolenia specjalistów** dają również wartościowe wzorce.

- W *Niderlandach* praktyka znana jako „interwizja” jest stosowana w całym sądownictwie jako element zarządzania jakością. W jej ramach sędziowie zapraszani są do interdyscyplinarnych dyskusji koleżeńskich dotyczących ich procesu decyzyjnego.²⁴⁷ Te ustrukturyzowane wymiany sprzyjają samoświadomości, odkrywaniu nieświadomych uprzedzeń i przyczyniają się do bardziej refleksyjnej i sprawiedliwej praktyki sądowej.²⁴⁸
- Podobna inicjatywa w *Belgii* gromadzi na szkoleniach specjalistów z całego systemu wymiaru sprawiedliwości działającemu w sprawach dzieci. Obejmuje treningi oparte na odgrywaniu ról, pozwalając uczestnikom lepiej zrozumieć różnorodne perspektywy i podatności dzieci na zranienie w konkretnych sprawach.²⁴⁹ Metoda ta budzi empatię, usprawnia komunikację i pomaga specjalistom lepiej reagować na złożone realia, z jakimi dzieci stykają się w wymiarze sprawiedliwości.

2. Dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej

2.1. Standardy prawa międzynarodowego i unijnego

Choć wiele gwarancji, w tym te z dyrektywy UE 2016/800, dotyczy wprost dzieci powyżej wieku odpowiedzialności karnej, nie znaczy to, że młodsze dzieci są pozbawione ochrony prawnej. Dzieci poniżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej mogą podlegać formalnym postępowaniom lub środkom skutkującym ich detencjom. W praktyce mają one karny charakter. Mimo to nie zapewniają dzieciom takiego poziomu gwarancji procesowych, jaki przysługuje w postępowaniu karnym.²⁵⁰

Komitet Praw Dziecka podkreślił, że dzieciom poniżej wieku odpowiedzialności karnej musi przysługiwać **takie samo rzetelne i sprawiedliwe traktowanie**, jak dzieciom, które ten wiek osiągnęły lub przekroczyły.²⁵¹ **Ustalenie rozsądnie wysokiego minimalnego wieku odpowiedzialności karnej** jest tylko jednym

²⁴⁷ Tamże.

²⁴⁸ Tamże.

²⁴⁹ Tamże.

²⁵⁰ ICJ, 2021. *Recommendations on the Main Principles Governing the Individual Assessment of Children in Conflict with the Law*, s. 19.

²⁵¹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 10, § 33.

z elementów skutecznego systemu wymiaru sprawiedliwości dla dzieci.²⁵² Państwa muszą również **opracować odpowiednie reakcje** wobec dzieci poniżej tego wieku. Takie dzieci nie powinny być traktowane jak przestępcy. Komitet sugeruje wspieranie ich poprzez zindywidualizowane usługi i pomoc dostosowane do ich potrzeb rozwojowych.²⁵³ Co więcej, fakt, że dziecko nie osiągnęło jeszcze minimalnego wieku odpowiedzialności karnej, nie może go pozbawiać gwarancji przysługujących wszystkim dzieciom, którym zarzuca się naruszenie prawa karnego.²⁵⁴

Podobnie Rada Europy potwierdza, że dzieci bez pełnej zdolności do samodzielnego wykonywania swoich praw, w tym nawet bardzo małe dzieci, są podmiotami praw.²⁵⁵ By chronić te dzieci przed dyskryminacją i zapobiec ich przeoczeniu, państwa członkowskie muszą **ustanowić alternatywne systemy reprezentacji i wsparcia**.²⁵⁶ W skrócie: wiek lub zdolności dziecka nigdy nie powinny stanowić bariery w korzystaniu z jego praw człowieka i ochrony prawnej.

Orzecznictwo potwierdza te standardy. ETPC uznał, że formalna kwalifikacja postępowania nie może pozbawiać dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej gwarancji procesowych, gdy stykają się z poważnymi środkami, w tym pozbawieniem wolności.²⁵⁷ Europejski Komitet Praw Społecznych, w sprawie *ICJ przeciwko Czechom*, podobnie orzekł, że dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej muszą korzystać z odpowiedniej ochrony, niezależnie od tego, czy postępowanie ma formalnie charakter cywilny czy karny, oraz że intencje ochronne nie mogą uzasadniać słabszych gwarancji procesowych.²⁵⁸ Wyrok potwierdził, że ochrona nie może odbywać się na koszt rzetelności proceduralnej, nawet wobec najmłodszych dzieci.²⁵⁹

2.2. Naruszenia praw i braki we wdrażaniu

We wszystkich sześciu badanych krajach UE dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej często znajdują się w prawnej szarej strefie: mogą podlegać środkom przymusu nakładanym przez organy, bez gwarancji procesowych przysługujących starszym dzieciom lub dorosłym. Ramy prawa rodzinnego, pierwotnie zaprojektowane jako wsparcie i ochrona, są często wykorzystywane do nakładania sankcji karnych na te dzieci. Ich stosowaniu

²⁵² Komitet Praw Dziecka, Komentarz Generalny nr 24, § 23.

²⁵³ Tamże.

²⁵⁴ ICJ, 2021, jw., s. 19.

²⁵⁵ Wytoczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, sekcja IV.D, § 44.

²⁵⁶ Tamże.

²⁵⁷ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 marca 2016 r. w sprawie *Blokhin p. Rosji*, skarga nr 47152/06, § 175-176

²⁵⁸ Decyzja Europejskiego Komitetu Praw Społecznych co do meritum z dnia 20 października 2020 r. w sprawie *International Commission of Jurists (ICJ) p. Czechom*, skarga nr 148/2017, § 85.

²⁵⁹ ICJ, 2021. *The Czech Republic: ICJ and Forum for Human Rights celebrate landmark European Committee decision upholding procedural rights for children.*

zwykle nie towarzyszą jednak gwarancję rzetelnego procesu właściwe postępowaniu karnemu.

W *Czechach* dzieci poniżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej mogą być umieszczane w szpitalach psychiatrycznych na podstawie decyzji o leczeniu ochronnym, mimo znacznie słabszych gwarancji procesowych – zwłaszcza co do czasu trwania takiego umieszczenia (zob. rozdział II, sekcja 3.2).²⁶⁰ W ramach stosowania środków tymczasowych dzieci mogą zostać umieszczone w opiece instytucjonalnej bez odpowiedniej ochrony prywatności,²⁶¹ obowiązkowej reprezentacji prawnej²⁶² czy wymaganego ciężaru dowodu dla ustalenia winy. Paradoksalnie, interwencje te mogą skutkować konsekwencjami poważniejszymi niż wyrok karny – dzieci mogą pozostawać w instytucjach dłużej niż dorośli skazani za ten sam czyn, na podstawie paternalistycznego uzasadnienia „ochrony ich rozwoju”.²⁶³

Podobne problemy istnieją na *Słowacji*, gdzie niektóre środki wychowawcze są orzekane w postępowaniu cywilnym, nie karnym, co oznacza niższy próg ochrony procesowej. W efekcie, dziecko poniżej 14 lat może zostać umieszczone w szpitalu psychiatrycznym bez spełnienia kryteriów prawnych wymaganych dla „leczenia ochronnego”, takich jak stwarzanie zagrożenia dla innych.²⁶⁴ Co więcej, takie dzieci, nawet gdy są pozbawione wolności, nie mają zagwarantowanej obowiązkowej reprezentacji prawnej podczas przesłuchania policyjnego.²⁶⁵ Choć teoretycznie dziecko może uzyskać adwokata samodzielnie lub przez rodzinę, jest to wysoce nieprawdopodobne dla dzieci żyjących w ubóstwie lub wykluczeniu społecznym, co stanowi dodatkową dyskryminującą barierę w ich ochronie.

W *Bułgarii* dzieci poniżej 14 lat nie podlegają odpowiedzialności karnej, ale mogą podlegać środkom korekcyjnym, takim jak umieszczenie w internacie poprawczym (zob. rozdział II, sekcja 3.2). Ponieważ nie są to postępowania karne, dzieci te są wyłączone z gwarancji przewidzianych w dyrektywie UE 2016/800.²⁶⁶ W efekcie młodsze dzieci są narażone na środki przymusu bez odpowiednich gwarancji prawnych.

²⁶⁰ Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, art. 95a(2) i (4). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 7, 33.

²⁶¹ Ustawa nr 99/1963 Zb., kodeks postępowania cywilnego, art. 116(2). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 38.

²⁶² Ustawa nr 292/2013 Zb. o szczególnym postępowaniu sądowym, art. 469(1). Zob. także Badania podstawowe ACCESS, s. 37-38.

²⁶³ Badania podstawowe ACCESS, s. 7, 30.

²⁶⁴ Badania podstawowe ACCESS, s. 5, 70.

²⁶⁵ Tamże, s. 67.

²⁶⁶ Badania podstawowe ACCESS, s. 27; kodeks postępowania karnego (Słowacja), art. 85(7).

2.3. Dobre praktyki

Niektóre jurysdykcje podejmują kroki, by rozszerzyć gwarancje procesowe na dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej, ograniczając w systemie ich ochrony.

Zapewnienie **pomocy prawnej wszystkim dzieciom, niezależnie od wieku**, ma kluczowe znaczenie dla ochrony ich praw podczas przesłuchania policyjnego i innych czynności postępowania.

- W *Niderlandach* rozważany jest projekt ustawy gwarantujący pomoc prawną wszystkim dzieciom przesłuchiwanym przez policję, w tym dzieciom znajdującym się poniżej wieku odpowiedzialności karnej.²⁶⁷ Na *Słowacji* Prokurator Generalny złożył wniosek o wyjaśnienie do Sądu Najwyższego w sprawie obowiązku zapewnienia pomocy prawnej podejrzanim i oskarżonym, w tym dzieciom poniżej wieku odpowiedzialności karnej.²⁶⁸ Choć decyzja Sądu Najwyższego wciąż nie została wydana, rozwój ten stanowi pozytywne uznanie praw dzieci, zwłaszcza tych obecnie wyłączonych z ochrony prawnej.
- W *Czechach*, po decyzji Europejskiego Komitetu Praw Społecznych w sprawie *ICJ przeciwko Czechom* (2017),²⁶⁹ w 2024 r. przyjęto reformę legislacyjną,²⁷⁰ rozszerzającą prawo do obowiązkowej pomocy prawnej na dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej. Reforma zapewnia obecnie dzieciom pomoc prawną od pierwszego kontaktu z organami ścigania w roli podejrzanego o czyn niezgodny z prawem.²⁷¹

²⁶⁷ Projekt ustawy o wzmocnieniu pomocy prawnej w postępowaniu karnym (Versterking rechtsbijstand in het strafproces); ustawa z 25 lutego 2026 r. ustanawiająca nowy kodeks postępowania karnego (Wetboek van Strafvordering), sekcje 6.1.3(3) i 6.1.5(1)-(2).

²⁶⁸ Na podstawie dyskusji podczas warsztatów internetowych dla prokuratorów i funkcjonariuszy organów ścigania, 10 czerwca 2025 r.

²⁶⁹ *International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Czechom*, decyzja Europejskiego Komitetu Praw Społecznych co do meritum, skarga nr 148/2017, 20 października 2020 r.

²⁷⁰ Ustawa nr 165/2024 Sb.

²⁷¹ Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, art. 89c(1).

Skład Komisji

Kwiecień 2026

Przewodniczący:

Prof. Carlos Ayala, Wenezuela

Wiceprzewodniczący:

Sędzia Radmila Dragicevic-Dicic, Serbia

Sędzia Sir Nicolas Bratza, Wielka Brytania

Komitet Wykonawczy oraz pozostali członkowie Komisji reprezentujący Afrykę, Azję, Europę, MENA i obie Ameryki – pełna lista dostępna w oryginalnej publikacji ICJ.

International
Commission
of Jurists

P.O. Box 1740
Rue des Bains 3
CH 1211 Geneva 1
Switzerland

t +41 22 979 38 00

f +41 22 979 38 01

www.icj.org